

Nij Frisia

Tydskrift foar Fryske Striid en Literatuer

JIERGONG LXIII, nûmer 2

juny 2014

ISSN 0166-6029

Bertus Postma en
Sytze Hiemstra
sitte ree
om yn te sprekken

SKIPPERSWIIF

*Hja hinget swier to swingen yn 'e line
En dûkt de skouders op in mêdde maet;
Ienselde reis, ho't ek de fearten wine,
Ienselde stap nei stap op 't smelle paed.
Ho lang? Ho fier? Yet troch de grize joune
Wrikt hja it lichem, lâns 't bitrêdde spoar
Set se foar weagjend-wide line hjar to skoar,
Hwet ronfels rinne rûzjend om 'e stjûne.*

Dit giet troch, noch trije kûpletten, 8 rigels lang en sa'n tsien wurdliiden breed. It kin, wat dat oangiet, sa yn it psalmboek. De dichter is fan augustus 1900, wie biblioteekamtner yn Ljouwert, letter heechlearaar Ald- en Nijfrysk te Grins, wer letter wittenskiplik direkteur fan de yn 1938 oprjochte Fryske Akademy en heechlearaar Frysk oan 'e Universiteit fan Amsterdam, dêr't ik de man noch meimeitsje mocht.

J.H. Brouwer is fansels yn it foarste plak de dichter fan it rju ferneamde: 'In stille moarn en net it minst biwegen/ En net in stim dy troch de dize giet' ensfh. (Kastanjes, 1933), in fers oer in hjerstmoarn en in iepenbarstende kastanje. Geart fan der Mear hat der yn Trotwaar (1968) in fariaasje op makke. It 'Skipperswiif' is fan in hiel oar soarte, doch dat kin mannichien ek oansprekke. Tê begjinnen om it alliterearjende 'swier te swingen, 'mêde maat' of 'wat ronfels rinne rûzjend om 'e stjûne'. Net allinnich trije kear de 'r', mar ek it byld sa't men it ken fan in skip yn it wetter, fan 't simmer lit ús hoopje wer mannich kearen mei te meitsjen yn it sa oan wetter en boaten rike lân. Net te min oan skûtsjes dêr't dat fers oan tinken docht en dy't krekt yn de moderne tiid yn oare foarm sa yn 'e geunst fan syllju en publyk ferkeare.

Net minder falt de rykdom oan taal op. De dichter komt net sasear mei nijfoarmings, purismen of wurden fan âlds, mar hâldt it yn wêzen op ienfâldich taalgebrûk, neat frjemds of útwrydsks, wol suver. Wurk dêr't men taal en taalgenietsjen fan leare kin, dat ek noch swingt.

*[...]
In buije strepet oer de skiere miede,
Skean yn 'e line set se hjar to skoar.
Allinken oan gean stal en stap toloar
Hwer't skip en lêst nei sletten kimen gliede.*

Sa de lêste fjouwer rigels, nommen út *De Holder* (1926).

g.a.

Wat mear yn dit nûmer? It ferfolch fan in reisferslach nei Noard-Fryslân, de ynspraaktekst fan G. Benedictus en de wenstige fêste bydragen fan Rommert Tjeerdsma, Bertus Postma en Sytze Hiemstra. Oan de ein hawwe wy it foarste part fan Wolter Jetten syn oersetting fan in artikel fan Boppo Grimmsma oer Fryske runen.

De haadsamler

By de foarside:

Bertus Postma en Sytze Hiemstra sitte ree om yn te sprekken oangeande de nammeferoaring fan de 'De Friese meren' yn 'De Fryske Marren' op 7 april 2014 op 'e Jouwer.

Snipers

Der is de lêste tiid it nedige ôf- en ynpraat, sels ynspursen. De slach om *De Fryske Marren* liket wûn, mar o wai mir, pas op, pas op ... Minister Plasterk hie (hat?) fan it Frysk net sa'n hege mûtse op, liet er him ris ûntfalle. Ien kear minister, naam er it earste eksimplaar fan in nije Fryske publikaasje oan – de lju noch grutsk en tankber ek. No makket er in regeling foar it Frysk buorkundich en it earste wat der *daliks* op folget: de minister sil neigean watfoar útsûnderings oft derop útfûn wurde moatte. It regear is royaal, mar it útfieren is slim ôfhinklik fan de man dy't deroer giet. En fansels fan ússels. Pas op!

Wy hawwe in *Bestjoersôfspraak Fryske taal en kultuer 2013-2018*, offisjeel fan ryk en provinsje beide ûndertekene (16/22 april 2013). Hoecht net better. Foar in ridlike bûtensteander is it nochal in tizeboel mei alderhanne ferdraggen, regelings, wetten. Sa is der nijs dat mei 01-01-2014 in taalwet yngongen is. It Frysk is nêst it Nederlânsk de iennichste offisjele (*minderheids*)taal yn it ryk. Yn it *Europeesk Hânfêst* steane, nêst it Frysk, as erkende *regionale* talen it Nedersaksysk, it Limboarchsk, it Jiddysk en de talen fan Sinti en Roma.

Hawar, mei de nije taalwet fan 1 jannewaris 2014 waard yn it plak fan it *Konsultatyf Orgaan* in nij 'Orgaan' ynsteld, it *Orgaan voor de Friese taal*. Earst offisjeel mei trije leden (*Staatscourant*, 02-01-2014, nû. 97) fan wa't ien yn Fryslân wennet; twa wenje yn Amsterdam. In nijsberjocht oer it nije orgaan neamt fiif leden: Klaas Sietse Spoelstra (foarsitter, Terbant), Bianca Pander (Amsterdam), Freddy Weima (Amsterdam), Tytsy Willemsma en Hanny Elzinga. Tytsy en Hanny komme, lykas Spoelstra, ek út Fryslân.

De leden fan it nije oanrette orgaan hawwe de Ried fan de Fryske Beweging yn in petear witte litten dat se oars te wurk gean sille as dat de Ried tocht. Graach soe men sadwaande fermimme wat de Ried al wol en it nije Orgaan net.

Neame wy hjir ek de nuveraardige koartingsaksje foar **Aqua Zoo** fan it bestjoer fan de JFM. Nei alle tinken foar it earst dat in Fryske taalorganisaasje mei koartings komt. Wy geane foarút, binne (hast) by de tiid en wurde der sels better fan: 'Sa komt men nochris earne'. Ús blêd komt ek mei in ferrassing. Dy bliuwt noch efkes geheim.

g.a.

Ús eigen Taal (15)

It fierder standerdisearjen fan it Frysk is needsaaklik (2)

Yn ‘Ús eigen taal (14)’ (*Nij Friesland*, LXIII, nû. 1, maart 2014, s. 4-8) haw ik fan in rige taalkundigen en **skoalmasters** koart harren opfettings jûn oer de needsaak fan it (fierder) standerdisearjen fan it Frysk. Yn de standerdisearringstradysje passe taalpommeranten as: *Gysbert Japicx* (1603-1660), *Sake Kornelis Feitsma* (1850-1918), *Waling Gerrits Dykstra* (1821-1914), *Gerben Postma* (1847-1925), *Onno Harmens Sytstra* (1858-1939), *Piter Sipma* (1872-1961), sa haw ik dêryn ferdúdlike.

De lêste, mar net de minste dy’t ik neamd haw, wie de Jongfries *Douwe Kalma* (1896-1953). De rige is lykwols jitte net oan de ein en komt ek net oan de ein salang’t it Frysk net in goede taalstandert hat. Kalma stie, sa hawwe wy sjoen, in kultuertaalnoarm foar dy’t tige krekt en mei opsetsin opboud wurdt, mei help fan de nedige purismen en nijfoarmings, in Jongfrysk ideaal dat noch jimmeroan aktueel is.¹

Yn dit twadde part sil ik noch in stikman-nich taalstriders nei foarren helje en stribje ik der net nei om folslein te wêzen. Alder-earst wol ik Wibe *Piters Cnossen* (1877-1956) neame, dy’t likegoed ta woe op in **kultuertaalnoarm**.

¹Sjoch foar in aardich wiidweidich oersjoch fan foar- en tsjinstanners fan standerdisaasje myn artikel oer ‘De taalnoarm’ (s. 242-277), yn: Anne Dykstra & Rolf H. Bremmer Jr (red.), *In skiednis fan ‘e Fryske Taalkunde*. Ljouwert: Fryske Akademy, 1999.

Sytze T.
Hiemstra

It stribjen nei in *kultuertaalnivo* foar it Frysk – dat syn woartels yn de folkstaal hat – fine wy ek werom by ien fan de grutste kenners fan it Frysk taaleigen, de *skoalmaster* en *learaar* **Douwe Annes Tamminga** (1909-2002): gjin ‘koaning’, mar ‘kening’; gjin ‘ergens’, mar ‘earne’, sa lit er ús bygelyks witte. Hy konstatearre dat der de lêste oardel ieu in driuw is nei in *ienheids(skriuwt)taal*, in Standertfrysk, dy’t njonken en boppe de dialekten stean wol, mei taaleleminten út mear as ien tongslach. Tamminga is (ek) de skriuwer fan *Styl en Stavering* (1948) in hjoed-de-dei noch altiten tige weardefol styl-, taal- en staveringsboekje foar it suver brûken fan it Frysk yn it fuortset ûnderwiis (al is der fansels ûnderwilens wol in oare stavering).²

Itselde stribjen komme wy tsjin by de *learaar* en taalkundige (Nederlânsk en Frysk) **Govert Alettinus Gezelle Meer-**

²D.A. Tamminga, *Styl en Stavering. Hûndert styl-, tael- en staveringsoefeningen foar Gymnasium, Lyceum, H.B.S., Kweekskoalle, Lânbouskoalle, Utwr. Leg. Underwiis en leargongen*. Grins/Batavia: J.B. Wolters Uitgeversmaatschappij N.V., 1948. It waard mids foarige ieu ek brûkt by de opliedings foar de Akte LU-Frysk. Us heit hat it noch brûkt op in akte-kursus dy’t fersoarge waard troch E.B. Folkertsma. Ik haw der letter sels ek aardich wat út opstutsen en ûnderdielen ferwurke yn myn no ek noch digitaal oan te klikken kursus Frysk *skriuwen*. Klassyk binne syn losse trochsneed fan Frysk taallibben gearbrocht yn *Op ‘e taelbelling I* (Boalsert: A.J. Osinga N.V., 1963) en *Op ‘e taelbelling II* (Boalsert: A.J. Osinga B.V., 1973), letter oanfolle mei *Kantekers, fersprate stikken oer taal en literatuer* (Grins: S.F. Fryske Ynstitút oan de RuG, 1985, Estrik 67).

burg (1918-2005), dy't ek gjin beswier hie tsjin in beskate dialektseleksje: gjin 'geel', mar 'giel', ensfh. Hy is foarstander fan in Standertfrysk dat wurden as 'oait, noait, koaning, noadich, útsicht, útlech', dy't er (ek) by in dialektkenner as *Jan Jelles Hof* (1872-1985) fynt, keart. Sokke wurden tsjûgje neffens him tefolle fan in 'laissez faire, laissez aller' dy't útrint op it stedsk. Dialektfoarms dy't yn inkelde kriten fan Fryslân 'goed' binne, lykas 'geel, keel, heel, solder, swemme' binne fandatoangeande ek 'in gefaer, om't hja troch de stipe fan de Hollânske foarmen fier oer har âlde grinzen opkringe, en tipysk-Fryske foarmen: giel, kiel, hiel, souder, swimme der stadichoan útwurkje'. Wurden as: *links, sij, fansels, keuken, boven, weest, forleden, wych, skoat, hulpeloas* dy't troch ûnbelearde Friezen brûkt wurde, moatte útband wurde om 'ús tael sa goed mooglik to biwarjen en dêrmei ús folk te tsjinjen'.³

Ik moat **Goasse van der Woude** (1918-1989) ek neame, *learaar* en oplierder foar MÛ-akten Frysk en boppedat Afûk-foarsitter.⁴ Hy stribbe in standertaal nei, dy't it besteande dialektemateriaal fan de kearndialekten as basis hat. Hy sjocht it Standertfrysk as ûnderwiisdoel en hat frede mei it ferlern gean fan wat streektaalferskaat (bgl. fan *achter* [better: efter], *geel* [better: giel], *hebbe, habbe, hewwe* [better: hawwe]). Ut de 'standert' wiene Súdwesthoeke eigenaardichheden (*huzzen, skunnen, buse*) al keard, lykas ek beskate Noardklaaifoarms (*buosse, buotter*) en *mûillearrings* (it útsprekken fan in *j* yn wurden as *boartsje* [bjatsje] en *muorre* [mjorje]). Argaisearjende en puristyske tendinzen by it distânsehâlden foar it Hollânsk oer achtet er natuerlik en goed te ferklearjen, omdat se it eigen karakter fan it Frysk better behâlde. Yn it ûntjouwingsproses nei

³G.A. Gezelle Meerburg, 'Hawwe wy forlet fan in Standert-Frysk'. Yn: *Frysk Studinte-Almenak 1947*, Snits [útjefte fan de Federaasje fan Fryske Studinteforienings], s. 105-106

⁴G. van der Woude skreau ek *Frjemd wurdt eigen. Leerboek voor het aanleren van het Fries, speciaal voor niet-Friezen* (Ljouwert: De Terp, 1960), dat earst benammen ornearre wie foar skriftlike leargongen. Doe't yn de rin fan de jierren it tal mûnlige kursussen sterk tanaam, waard it 15 jier letter *Frjemd wurdt eigen I. Leerboek voor het aanleren van het Fries* (Ljouwert, AFUK, 1975) en 6 jier dêrnei *Frjemd wurdt eigen I. Learboek foar it oanlearen fan it Frysk* (Ljouwert: AFUK, 1981, 3de pr.), wat ferbettere en omstavere yn de stavereingsregels dy't fan 1980 ôf offisjeel wurden wiene. Van der Woude syn *Frjemd wurdt eigen II. Learboek foar it oanlearen fan it Frysk* (Ljouwert; AFUK, 1976 en al omstavere) wie rjochte op it mear aktyf (mûnling) brûken fan ús taal.

in offisjeel en erkend Frysk hat it ûnderwiis (ek) in puristyske taak.

Van der Woude slút fandatoangeande goed oan by in taalkenner as **Hotze Alderts T(s)jepkema** (1901- sa. 1995?) dy't jierrenlang oersettings yn *De Pompeblêdden* bespriket en mei syn rubryk 'Efkes taalbuorkje' (1948-1962) yn *De Stim fan Fryslân* itselde neistribbe.⁵ Tsjepkema hie in ideaalfoarstelling fan it Frysk en brûkte geregeld (ek) wurden dy't nét dialektysk foarkomme. Troch alle ferbastering en ferskaat socht er it wêzentlike.

Skoalmaster, learaar en taalwarder **Jan Stienstra** (1915-1986) gong by Douwe Kalma yn de lear om de Fryske Akte te heljen (1938) en waard letter skriuwer fan tige bekende learmiddels foar de A- en B-leargongen fan it *Ynstitút Fryslân* en de *AFUK* en wie sels ek oplierder foar de Fryske Akte.⁶ As tige kundich korrektör fan it Frysk achte er de wurdboeknoarm te rom en stribbe er der mei help fan syn learmiddels nei om ta in bettere standert te kommen.

De Sweedske en Grinzer taalwittenskipper *Bo Sjölin* achte yn de twadde helte fan de foarige ieu in boppe de Fryske dialekten steande noarm in betingst foar *didaktisearring*.⁷

De Afûk en de standert

Yn foargeand rychje heart ek – mei eare – de *skoalmaster* en frisisit **Dick Eisma** (1941-2011) thús: likegoed in betûft skriuwer fan Afûk-learmiddels, lykas

⁵In grut part fan Tsjepkema syn taalstikjes út it 'Friesch Dagblad' binne somtiden wat oanpast, gauris op rie fan dr. A. Feitsma, en te finen yn: H. Tsjepkema, *Efkes taelbuorkje* (Ljouwert: Koperative Utjowerij, 1978). En yn: H. Tsjepkema, *Efkes taalbuorkje II* (Boalsert: Koperative Utjowerij, 1997).

⁶J. Stienstra wie net allinnich in betûft oplierder foar de Fryske Akte, mar hie as skriuwer fan it *Taelboek (foar begjinnners)* út 1955 (Ljouwert: Ynstitút Fryslân) al namme makke. Mei as titel *Taalboek foar begjinnners* (Ljouwert: AFUK) belibbe dat learboekje foar de lessen fan it Ynstitút Fryslân, kweekskoallen en Folk- en Gealeargongen, omstavere en mei yllustraasje fan Ed Knotter, yn 1982 syn 9de printinge. Stienstra droech ek by ta it fierder standerdisearjen fan it Frysk mei syn *Dat lestige tiidwurd* (Ljouwert: AFUK, 1971, 1ste pr.), in 'helpboekje foar tiidwurden' by it *Taelboek foar begjinnners*. Letter waard dat tiidwurdbboekje opfolge troch *Tiidwurden* (Ljouwert: AFUK, 1989) fan Dick Eisma en gearstald mei help fan S.T. Hiemstra en A. de Vries. In fierdere stap nei standerdisaasje dus. Ik moat ek Stienstra syn *Taelboek foar trochsetters. Leargong Frysk B* (Ljouwert: AFUK, 1974) neame. It wie in fuortsetting fan it *Taelboek foar begjinnners*. Yn 1978 belibbe it (omstavere) as *Taalboek foar trochsetters* syn twadde printinge.

⁷Sjölin waard letter heechlearaar Frysk oan de Christian Albrechts-universiteit te Kiel en gong yn 1997 mei emeritaat.

it *A-boek*, *B-boek*, *C-boek*, *Akteboek* en *Tiidwurden*.⁸ Eisma wie in kundich fertaler yn en korrektor fan it Frysk. En in ynspirearjend lesjouwer oan de oplieding foar de Afûk-akte en oan oare Afûk-leargongen. Jierrenlang haw ik yn it ramt fan de **Afûk** mei nocht mei him oparbeide by it gearstallen fan gâns in rige learmiddels en yn de B-C-Akte-wurkgroep, dy't dêr de grûnslach foar lei. Hiel wat lju hawwe troch Eisma syn krewearjen leard om (better standerdisearre) Frysk te skriuwen.

Dêrby waarden wy stipe troch de tige aktive en bûtenwenstich wichtige *frisiast* (Frysk Beweger) en politikolooch **Rindert Straatsma** (1937-2006). Straatsma wie foarsitter fan de *Ried fan de Fryske Beweging* (1965-1971), direkteur fan it provinsjaal *Buro foar Taalbefoarding* (1966-1972) en waard letter direkteur fan de **Afûk** (1972-1990). Straatsma stried yn syn libben (ek) foar mear ienriedigens oangeande de standert. Sa'n standert seach er as in hurd betingst foar de fierdere ûntjouwing fan it Frysk as offisjele en literêre taal. Dat hold neffens him (ek) yn dat beskate dialektyske foarms bûten dy standert kamen te fallen.

In selde motyf 'om ta *ienheid* te kommen' wie by de *skoalmaster* (haad fan in skoalle te Kimswert) **Adam Zantema** (1920-1985) te finen. Yn 1976 waard er taalkundige en korrektor by de Afûk. Generaasjes kursisten binne troch him oplat foar de *Fryske Akte*. Hy bewurke it Van Goor's Frysk bûswurdboekje (wol de 'lytse Zantema' neamd, want syn broer Jakobus makke it *Frysk Wurdboek F-N*, 1984, dat wol as de 'grutte Zantema' oantsjut waard). Zantema wie anneks mei ûnderskate taalboeken en ûnderwiismetoaden. As skriuwer fan de Afûk-kommisje *Taalsoarch* wied er fan 'e miet ôf oan behelle by de *Taalspegel* yn de *Ljouwerter Krante*, dy't de lêzers alle dagen in spiegel foarhold mei foarbylden fan 'geef' en 'min' Frysk.

⁸Hast fjirtich jier ferlyn kaam ik, nei't ik nei seis jier yn 1976 it skriuwenskip fan de *Ried fan de Fryske Beweging* reglemintêr dellizze moast, foar de Bewegingsried as bestjoerder yn de Afûk telâne (1976: AB-lid; fan 1977-1985: Afûk-foarsitter). Mei Rindert Straatsma as Afûk-direkteur hawwe Eisma en ik (mei wat oaren) besocht om mear oarder yn de tiidwurdegaos te skeppen troch it skriuwen fan in boekje oer tiidwurden: *Tiidwurden* (1989) dat noch altiten in populêr learmiddel is by alderlei leargongen en opliedings. Grammatika-kenner Jan Popkema hat sines derta dien by de 6te revisearre printinge (2000). Itselde kin sein wurde fan learboeken. Eisma en ik hawwe in yn de 80'er jierren fan de foarrige ieu in begjin makke mei it better 'standerdisearjen' fan Afûk-leargongen (de boeken A oant en mei C en de Afûk-akte).

Oan dat striben nei in bettere standert wurket **Sytze T. Hiemstra** (1943) noch altiten. Hy wie *skoalmaster* yn it regulier en *spesjaal* ûnderwiis, *learaar* yn ûnderskate fakken (û.o. Frysk) en *lesjouwer* oan ferskillende Afûk-kursussen foar Frysk- en net-Frysktaligen. Hiemstra studearre *ûnderwiiskunde* (RuG) en *Frysk* (VU). Fan 1979-2011 fersoarge er de oplieding foar it *Didaktysk Foech* fan de Afûk. As Afûk-foarsitter (1977-1985) hat er him tige ynspand om ta in regeling foar de taalnoarm te kommen foar yntern Afûk-gebrûk.⁹ Dat late yn juny 1985 ta in troch it *Algemiene Bestjoer* fêststelde noarm op grûn fan benammen trije argumenten:

1. In *taalideologysk* motyf dat fuortkomt út it besef dat de ûntwikkeling fan it Frysk as 'kultuertaal' freget om in ôffreding fan 'it Frysk' fan 'gjin of min Frysk' en in (bettere) útbou fan dat 'Frysk' ta in 'Standertfrysk'. By dy limitearring wurdt it (yn 1984 nij útkommen) hânwurdbok fan de Fryske Akademy fan belang achte om in drompel foar ynterferinsjes (hollânsismen) op te smiten.
2. In *didaktysk* motyf om ta mear ienriedigens te kommen, komt fuort út de ferantwurdlikens fan de Afûk as kursusynstitút en as edukative útgjouwerij. Dat freget om in (mear) ienriedige, konsistinte line foar wat as akseptabel Frysk printe wurde kin.
3. Troch it gauris (*te*) *grutte ferskaat oan foarms* en net kritysk genôch omgean mei *ynterferinsjes* troch skriuwers en oersetters dy't yn opdracht fan de Afûk wurk leverje (kursusmateriaal en berneboeken), moat der troch de taalkundige ôfdieling fan de Afûk te faak en te folle 'ûnderhannelen' wurde mei harren oer wat de noarm is of heart te wêzen.¹⁰

⁹Sjoch foar in aardich wiidweidich oersjoch myn artikel oer 'De taalnoarm' (s. 242-277), yn: Anne Dykstra & Rolf H. Bremmer Jr (red.), *In skiednis fan 'e Fryske Taalkunde* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1999), benammen s. 255-258.

¹⁰Op 25 oktober 1991 wurdt ûnder in oar Afûk-bestjoer en in nije direksje (Koen Eekma) it beslút fan 1985 foar lêsbokken nochal ôfswakke troch skriuwers en oersetters (wer) it lêste wurd te jaan as se bûten de wurdboeknoarm stappe en ynterferinsjes brûke (wolle). Dy opstelling moat derta liede dat skriuwers har wurk earder by de Afûk útgjewe en dat is út soarte ek in kommersjeel belang. Sa komt de Afûk op in glydzjende, delgeande skaal telâne mei as gefolch útjeften fan boeken dêr't men jin wat de kwaliteit fan it Frysk oanbelanget, gauris foar skamje moat. Dat foel te ferwachtsjen.

It ferlet fan in goed omskreaune noarm (standert) wie dêrmei lykwols net ferholpen. It hânwurdboek is breed en jout amper foarkarsfoarms. It lost it probleem fan grutte tallen dûbelfoarmen (dûbletten, tripletten, kwadripletten) foar wurden mei deselde betsjutting net op. Dêr rûn *Jehannes Ytsma* (1957-2005), taalsosjoloog by de Fryske Akademy, ek tsjinoan by it stribjen om in fêste noarm ta te passen yn de nije metoade foar de basisskoalle, *Fryske TaalRonde* (Ljouwert: MSU, 1994). Hy murk dat it wurdboek de foarkarsfoarms net hiêrargysk oardere hie, bgl. op grûn fan frekwinsje. Dat late ta mistaasten by de gearstalders.¹¹

Hiemstra hie yn syn leargong foar it *Didaktysk Foech* in 'eigen standert' tapast en dy ek ferantwurde.¹² Yn de hope dat soks fertuten dwaan soe. Dat gou ek foar *oanfoljend* materiaal by syn didaktykkursus, in rige fan 10 *skriuweisen* (kursus 'Frysk skriuwen'), omdat al gau bliken die dat de measte (takomstige) lesjouwers nei it trochrinnen fan it hiele Afûk-trajekt winliken noch net (goed) los fertroud wiene wat taalkennis en taalfeardigens oanbelange en ferlet hiene fan mear dúdlikens op it mêd fan de noarm en de standert. De ûnwissigens wie te grut om goed en effektyf lesjaan te kinnen. Guon kamen sadwaande út need (ek) ta in 'persoanlike standert' ('dy foarm moatte jimme fan my leare').

Wat de *staverings*standert oanbelange, koe men nei de staveringsferoarings fan 1980 weromfalle op de nije wurdboeken fan J.W. Zantema (diel 1, 1984), fan W. Visser (diel 2, 1985) en op Akademy-meiwurker Beart Oosterhaven syn *List fan frjemde wurden* (1993 en 2000). Lykwols lang net alle frjemde wurden wiene yn dy list opnommen en dat joech wer gâns ûnwissigens. En al wie net elts lokkich mei de skriuw-wize(n) yn dy list, it wie dochs in weardefolle stap foarút. Dat waard mooglik makke omdat de eigen

Fryske provinsjale oerheid de ferantwurdlikens foar de stavering yn 1969 oan him lutsen hie yn it ramt fan syn foech op it mêd fan de Fryske kultuer. Yn 1976 waard besletten ta in beheinde staveringsferoaring, dy't yn 1980 fan krêft waard. De staveringsbesluten waarden net ferneatige troch de 'Kroan' (d.w.s. it *regear* yn De Haach), ek al hie de psychoanalytikus, dichter en ferhaleskriuwer (en ek noch Frysk-beweger) *Lieuwe Hornstra* (1908-1990) dat mei oaren noch wol besocht.¹³ It foech fan de Provinsje Fryslân oangeande it fêststellen fan de stavering (1969) soe tenei lykop rinne mei dat foar de Nederlânske 'spelling'. *De Nederlandse Taalunie* hat foar it 'Nederlands' it foech en hat in kommisje dy't om de 10 jier de stavering op 'en nij besjocht.

Yn 1985 waard troch it Afûk-bestjoer in *Kommisje Taalnoarm* ynsteld (ûnder myn foarsitterskip) om temjitte te kommen oan it ferlet fan in dúdlik(er) omskreaune noarm en om te kommen mei útstellen ta in fierdergeande standerdisearring fan it Frysk. Earst noch foar yntern Afûk-gebrûk, mar al gau kaam it ferlet om dat ek foar in breder fermidden jilde te litten, bgl. foar de skriuwers fan learmiddels en boeken. De kommisje waard dan ek útwreide mei inkelde leden fan *bûten* de Afûk, mar dat hat amper fertuten dien.¹⁴ Ien fan de net-Afûk-leden fan dy kommisje, Pieter Breuker, makke der – doe al – suver in (libbens)taak fan om eltse dialektseleksje te torpedearjen en sa in fierdere standerdisaasje fan it Frysk op te kearen. Syn naturalistyske folkstaalideology paste en past net by it stribjen fan de Afûk en ek net by dat fan kultuertaalideologen mei in Jongfryske geast.

Breuker promovearre yn 1993 op *Noarmaspekten fan it hjoeddeiske Frysk* en stelde op syn wize fêst dat it Frysk yn guon opsichten neffens foarm en funksje tichter by in dialekt as by in standerttaal stie en miende dêr blykber de konklúzje oan ferbine te kinnen dat men dan ek net oan dialektismen komme mocht, in opfetting dy't er earder ek al lang hie. It stribjen nei in mear unifoarme kultuertaalstandert is yn de eagen fan Breuker in foarm fan ûnwinsklik

¹¹Sjoch J. Ytsma, 'Nije metoade foar it Frysk yn it basisûnderwiis' (besprek fan Jelle Bangma e.o., *Fryske TaalRonde*), yn: *De Pompeblêden*, 1995, jrg. 66, nû. 4, s. 73-75. De neamde swierrichheden haw ikselfs wer ûnderfûn as ien fan de fjouwer gearstalders fan de Frysktalige Cito-toets *Begripend lêzen* (foar groep 8 fan de basisskoalle) dy't yn 2012 útkommen is. De útsochte teksten moasten bewurke wurde ta 'Standertfrysk' en dan is it somtiden tige lestich om ta *ienheid* fan taalgebrûk (bgl. it al of net talitten fan hollânsismen en it meitsjen fan in kar út dialektfarianten) te kommen as dy net genôch fêstlein is.

¹²Bgl. yn syn rubryk 'Us eigen taal' yn *Ljys Frisia*; sjoch ek: *Nij Frisia*, nû. 1, 2014; alles is oan te klikken op www.ffu-fri.eu ûnder 'publikaasjes'.

¹³Yn juny 1976 rjochten acht minsken harren ta de minister (de 'Kroan') mei it fersyk om it beslút fan 28 april 1976 ta staveringsferoaring te ferneatigen. It wiene: frou Annie Bosma-Banning en de hearen dr. Wybren Jan Buma, dr. Lieuwe Hornstra, Piter Terpstra, Tabe Beintema, Jo Smit en Sibe Sybesma. Lykwols, sûnder sukses.

¹⁴Sjoch ek: S.T. Hiemstra, 'De Taalnoarm' (hdst. XIII), s. 242-279; yn: Anne Dykstra & Rolf H. Bremmer Jr, *In skiednis fan 'e Fryske Taalunde* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1999), benammen s. 257-258.

‘taalsimplisme’.¹⁵ Ja, wat docht men dan ek yn it taalnoarmkommisje dy’t oprjochte wie om te standerdysearjen.

Nei hiel wat argewaasje seach de (nije) direksje fan de Afûk der gjin heil mear yn en hat de kommisje yn 1991 opheft. De Afûk stelde út om de ferantwurdlikens foar it meitsjen fan noarmrjochtliden foar it skreaune Frysk tenei by it provinsjaal bestjoer del te lizzen.

De Fryske Akademy en de standert

De provinsje hat de fraach jierren lizze litten en sadwaande is it betreklik stil bleaun op it standerdysearringsmêd. Oant it ûnderwiiskundich, maatskiplik en kultureel ferlet him wer dúdliker jilde liet. Dat leit yn de reden: standerdysearringsswierrichheden losse ommers net út harsels op. De (âld-)skoalmaster en oersetter *Jan Schotanus* hat mei rjocht de kat de skelle wer oanhongen (*LC, Te Gast*, 08-04-2011) en no paken provinsjale politisy it wól daliks op. Sadwaande krige de Fryske Akademy fan de provinsje ûnder mear de opdracht om in *standertwurdlist* gear te stallen.¹⁶ En dan kinne dialektfoarms út soarte likemin bûten skot bliuwe.

Pieter Breuker skrille wer wekker en seach no kâns om de taalkundigen fan de Fryske Akademy it leksum te lêzen. Alles waard fannijs út de kast helle om tsjin te iggewearjen en te abbelearjen. It komt my allegearre o sa bekend foar. De Afûk hat yn 1991 spitigernôch de holle bûgd. It is te hoopjen dat de Akademy (en de provinsje), hast in fearnsieu letter, de slach net (wer) fan Pieter en syn trawanten ferlieze.

Geart Tigchelaar, *learaar, Afûk-lesjouwer*, oersetter yn en korrektor fan it Frysk, hat koartlyn yn *ensafh* en *Lyts Frisia* knap mei de almeast net-falide argumenten fan Breuker-en-dy tsjin in fierdere standerdisaasje ôfwieft.¹⁷ Hy sil Breuker en syn oanhingers net bekeare kinne. Hooplik litte de taalkun-

¹⁵P. Breuker, ‘Taalideology, taalnoarm en taalsimplisme I’, yn *Us Wurk*, 39, s. 65-94 (1989) en ‘Taalideology, taalnoarm en taalsimplisme II’, yn *Us Wurk*, 39, s. 105-143 (1990). Beide artikels binne in (negatyf) besprek fan D. Eisma syn noch altiten tige weardefol neislach- en learboekje oer *Tiidwurden* (Ljouwert: Afûk, 1989).

¹⁶Soch ek myn ‘Us eigen taal [14]’, *Nij Frisia*, LXIII, nû. 1, maart 2014, s. 4-8.

¹⁷Geart Tigchelaar, ‘Kom mar op mei dy standert’, yn *Lyts Frisia*, LXII, nû. 2, juny 2013, s. 23-26; en ‘Beswieren tsjin beswieren’, yn *Lyts Frisia*, LXII, nû. 3, sept. 2013, s. 44-49.

digen fan de FA (en de provinsjebestjoerders) harren net, lykas de Afûk, ôfskrikke troch alderlei prozeduerespultsjes en oare streken. Ik winskje harren sterkte en sukses ta ...

FERIENING FRYSK UNDERWIIS

Skriuwerskip:
Drs. S.T. Hiemstra
G. Sondermanstrjitte 29
9203 PT DRACHTEN

Oan de taalkundige ôfdieling fan de Fryske Akademy,
dr. A. Dykstra
Coulonhûs
Doelestrjitte 8
Postbus 54
8900 AB Ljouwert

140304[2].FA.FFU.

Drachten, 4 maart 2014

Underwerp: *strideraasje oer stavering en standert*

Achte hear Dykstra en meiwurkers,

No't ek de *Feriening Frysk Underwiis* (FFU) yn de kolum fan Abe de Vries ('*Ynfiering fan Sovjetfrysk?*', *Frysk Deiblêd*, 26 febr. 2014) yn negative sin behelle wurdt yn de 'diskusje' oer oanpassing fan de stavering en in (noarmearjende) standertwurdlist Frysk, tinkt ús bestjoer der goed oan te dwaan om jimme in stipe yn 'e rêch te jaan. Tefolle binne tsjinstanners as Pieter Breuker en Henk Wolf mei prozedurele spultsjes dwaande. Boppedat achtsje wy harren argumenten tsjin it fierder standerdysearjen fan it Frysk, foarsafier't dy der binne, net falide. Soarch oer de takomst fan it Frysk hawwe wy allegearre en dan leit it swart meitsjen fan minsken net foar de hân.

Benammen foar in minderheidstaal (as it Frysk) tinke wy dat it fan grut maatskiplik belang is dat der konsistinte en konsekwinte regels komme. Yn it ûnderwiis is in logyske en sa ienfâldich mooglike stavering needsaaklik om it Frysk ek skriftlik goed brûke te kinnen. Net allinnich foar de Frysktaligen, mar benammen ek foar de net-Frysktaligen. En it mear skriftlik brûken fan in taal kin net sûnder in goed omskreaune standert. Foaral foar it ûnderwiis en offisjele ferkear (oerheid, rjocht) is in goed ûnderwiisbere, flot tapasbere - sa unifoarm en 'Frysk' mooglike - stavering en standert fan grutte betsjutting. Wy komme tefolle flaters, ûnredich dialektysk foarmferskaat en tige ûnwinsklike hollânismen of oare ynterferinsjes tsjin yn de besteande learmiddels foar it Frysktalich ûnderwiis. Dat is tige skealik foar it ûnderwiis en foar de fierdere emansipaasje fan it Frysk as kultuertaal.

In goed oan te learen en te ûnthâlden stavering en standert sil de drompel foar it brûken fan it Frysk ferleegje en hâldfêst jaan oan de gearstalders fan learmiddels en toetsen. Dat steane wy as FFU foar. Soks sil ek de bedoeling fan jimme krewearjen en dat fan de provinsje wêze. Bûten de boppeneamde domeinen kin der út soarte mear romte/rûnte wêze foar dialektysk ferskaat as ien dêr wier ferlet fan hat.

Wy hoopje dat de kommende feroarings/feroarigen it effekt hawwe silte dat wy der fan ferwachtsje en winskje jimme sukses by it *fierder ûntwikkeljen* fan de *standert* foar it Frysk. Sa'n ûntjouwing is yn Fryslân al in skoft oan de gong (bgl. yn de wurdboeken), lykas jimme meiwurker Hindrik Sijens yn in kolum ('*Great, greuter, greeft*', FD, 01-02-2014) mei rjocht sinjaleare hat, mar wy binne der noch net. Dat freget om saakkundige stjoering en foldwaande oerheidsstipe.

Mei rju achtginge en freonlike groetnisse,

drs. T. Dykstra, *foarsitter FFU*

drs. S.T. Hiemstra, *skriuwer FFU*

FFU - Oansletten by de Ried fan de Fryske Beweging
E-post: ffupost@hotmail.com Webstek: www.fryskebeweging.nl

1

Underwilens kin men wiis wêze mei Jan Popkema syn *Grammatica Fries* (2006), dy't in treflike grûnslach lein hat foar de regels fan it Nijfrysk. Dêr soene ús eigen Fryske Steaten grif ek fierder op bouwe kinne foar it jaan fan regels foar in (bettere) taalstandert.

Om it wurk oan in standertwurdlist en wat dêr fierder mei anneks is, te stypjen, hat de *Feriening Frysk Underwiis* troch middel fan in koart brief (d.d. 4 maart 2014) de Akademy-meiwurkers stipe yn de rêch jûn (sjoch it folslein ôfprinte brief hjirboppe op s. 8). Hooplik helpt it harren by har needsaaklik standerdysearringswurk! It ûnderwiis yn it Frysk as fak en as ynstruksjetaal by oare fakken op alle skoallen yn Fryslân en yn leargongen Frysk foar folwoeksenen hat

dêr driuwend ferlet fan! Dat freget om mear oarder yn de taalgaos. Dat freget om goed standerdisearre lesmateriaal en oare helpmiddels ...¹⁸

¹⁸Bgl. foar nije, noch te ûntwikkelen learmiddels. Sjoch de FFU-publikaasje (d.d. 08-09-2013) oer de needsaak fan **yntegrale** metoaden foar (benammen) it trijetalich ûnderwiis (fak en fiertaal) yn Fryslân. It stik wurdt brûkt by it lobby-wurk fan FFU. Bgl. yn de kontakten mei de provinsje (amtlik en polityk) en ynstellings dy't har dwaande hâlde mei it gearstallen fan learmiddels foar it Frysk. Dy metoaden moatte derta liede dat it Ingelsk, it Hollânsk/Nederlânsk en it Frysk (allegearre

ferplichte skoalfakken yn Fryslân) inoar fersterkje troch systematysk de oerienkomsten en ferskillen *yntegraal* (opinoar behelle) op te nimmen yn de (nije) lear- en helpmiddels foar dy talen en oare fakken. Dat is ek fan grutte betsjutting foar it tefoaren kommen en bestriden fan ynterferinsjes (hollânsismen en anglisismen) yn it Frysk. It 'gehiel' moat mear wêze as de som fan de dielen. Klik op: www.ffu-frl.eu by 'Aktiviteiten & Brieven 2013' en dan op de skeakel FFU-De needsaak fan yntegrale metoaden foar it Fryske ûnderwiis. [130908.pdf](#) om dy publikaasje te iepenjen. It belang dêrfan wurdt ek troch de provinsje ûnderkend.

Mei De Fryslannen op 'en paad (II)

(It foarste part fan dit reisferslach stiet yn *Lyts Frisia*, nû. 4, 2013.)

De Haubarg fan Hoyerswort by Oldenswort

Al in lange rige fan jierren organisearret De Fryslannen (in Fryske reisorganisaasje) in reis nei Noard-Fryslân (Nordfriislon). Dêrby wurdt ek wol oer de grinzen sjoen, dat der wurde ek geregeld útstapkes makke nei bygelyks Denemark. Fan 't jier (2012) set sjauffeur Doede Lanting fan Paulusma Reizen út Drachten – in hiel bysûndere sjauffeur sa't letter bliken dwaan sil – op sneontemoarn 2 juny 2012 mei in bus mei 45 minsken dat út nei it noarden ta.

Werom yn Noard-Fryslân

De oare deis kofjedrinke wy op in histoarysk plak, yn it *Herrenhaus Hoyerswort* fan 1594 by Oldenswort

tusken Hüsem (Husum) en St. Peter-Ording. It is it iennichste aadlike ûnderkommen yn de omkriten fan Eidersted (Eiderstedt) mei in roerige skiednis. Dêr tichteby hawwe de Friezen op de Köningskamp yn 1252 de Deenske kening Abel ferslein, doe't dy belesting oplizze woe. De kening moast flechtsje en is dêrby troch de Friezen deade.

Klaske Straatsma

Doe't Hoyerswort boud is troch Caspar Hoyer wie it in tiid fan wolfeart. Der wurdt sein dat der doe mear goud en sulver yn it lân wie as koper en izer. Yn syn tiid wurde de diken ferbettere, de Adolfskoog yndike, der wurde wegen oanlein, it ûnderwiis en

earnewurk oanpakt.

In soan fan Caspar, Hermann Hoyer, trout yn 1599 mei Anna Owena Hoyers. Anna is hiel bekend wurden troch har selsbewustwêzen en fanatike wierheidsleafde. Nei de dea fan har man yn 1622 slút se har oan by de Werdopers en begjint religieuze en politike pamfletten te skriuwen. Anna skriuwt ek brieven, didaktyske en satiryske gedichten en religieuze lieten. Troch jildkrapte moat se Hoyerswort ferkeapje en ferstjert ferearme yn 1655 yn Sweden. Nei in tal wikselings fan eigeners hat de keramist (pottebakker) Alfred Jordy yn 2011 Hoyerswort kocht. Dy besiket om dêr mei syn famylje in bestean op te bouwen mei in kafee en syn keramysk wurk. Njonken it Herrenhaus stiet in *Haubarg*, in skuorre mei in hege kap dêr't yn 'e takomst in restaurant komme moat en plak is foar tentoanstellings.

Yn it kafee dêr't wy kofjedorinke, hat yn 1713 de Deenske kening Frederik IV oernachte. Wy wurde attint makke op it heakkekrús oan 'e skoarstienmantel dat yn 'e tritiger jierren fan 'e 20ste ieu oanbrocht is.

De eardere grutte feestseal is no Alfred syn wurkplak foar it 'pottebakken'. Wy krije útlis hoe't dat om en ta giet en bewûnderje de risseltaten yn it winkeltsje.

Fierders binne der fjouwer keamers ynrjochte om te oernachtsjen en kin de eardere personielskeuken foar groepen brûkt wurde.

Tige nijsgjirrich is ek de besite oan de ekologyske Fryske skieppetsizerij fan Redlef en Monika Volquardsen efkes bûten Tetenbüll. Redlef fertelt earst oer himsels dat er út in Noard-Fryske famylje komt en Frysk praat. Nei't se yn 2003 klear wiene mei har stúdzje ekologyske lânbou binne Redlef en Monika begûn om it bedriuw fan Redlef syn âlden, dêr't op biologyske wize mestfee holden waard, stadichoan om te setten yn 'e tsizerij.

Underwilens wurdt de molke fan 120 East-Fryske melkskiep ta ferskillende soarten tsiis ferwurke dy't yn in lyts winkeltsje op 'e pleats ferkocht wurde, benammen simmerdeis oan toeristen. Der wurdt boud oan in gruttere winkel yn ien fan 'e keamers fan de pleats dy't yn Ingelske styl yn 'e 19de ieu boud is. Fierders weidzje der yn 'e simmermoannen ek noch 120 stik fee op it bedriuw dat yn totaal 66 hektare beslacht.

De grûn yn dizze omkriten soarget net allinne foar lekkere molke, mar is in biotoop foar in grut tal plante- en diersoarten. It slagget om ek oare boeren

te ynteressearjen foar in nije wize fan buorkjen dêr't ek de natuer it nedige omtinken by kriget.

De jonge boer nimt ús mei nei de melkstâl, de hûn Lena dy't op 'e skiep passe moat, hâldt ús selskip. Redlef fertelt dat Lena trijetalich is: hja reagearet op Ingelske, Dútske en Fryske kommando's. De ekskurzje is goed organisearre, der kin preaun wurde fan ferskate soarten tsiis en yn it winkeltsje krije Monika en har help it drok mei de ferkeap.

As wy fuort sille, rydt der in buske fan de Deenske Skoalferiening it hiem op dêr't in pear bern út stappe. Graach hiene wy dêr mear oer witte wold, mar der is spitigernôch gjin tiid foar. Ta beslút besjogge wy de St. Anna-tsjerke fan Tetenbüll út de 12te ieu mei in bysûndere, prachtich beskildere kreake.

Nei it jûnsmiel is it tiid foar de 'bûnte jûn' dêr't eltsenien in bydrage oan leverje kin. Dan stiet men fersteld hoe kreatyf oft minsken wêze kinne ... In gouden breidspear soarget wer foar in traktaasje.

De lêste ekskurzjedei geane wy yn eastlike rjochting, earst nei *Gut Oestergaard* yn Steinberg. Under it kofjedorinken krije wy wer útlis oer de histoarje en hoe't besocht wurdt om de saak rendabel te meitsjen. Dêr binne ek wer mooglikheden om de fakânsje troch te bringen en der wurde geregeld saneamde 'fairs' holden dêr't in protte minsken op ôf komme.

De mem fan 'e tsjintwurdige eigener is ús gastfrou en liedt ús rûn op it terrein. Hja giet mei ús nei in grutte skuorre, dy't ôfhierd wurde kin foar feesten en partijen. De hierders moatte sels mei de fersiering en iten en drinken rêde. Fierders binne der ek geregeld alderhanne konserten en de niisneamde fairs. Foar de pinksterfair hie ús gastfrou mar efkes 35 taarten bakt!

Fan mids july oant mids septimber is in belangrike attraksje in maisdoalhôf mei 275.000 maisplanten dêr't 3 km paden yn oanlein binne. Foar in tagongskaartsje fan 3 euro kin by stimpelposten yn it doalhôflâns rûn wurde. Wa't de kuier folbrocht hat, wachtet in swiete ferrassing. Alle jierren komme in soad famyljes, skoalklassen, jongereingroepen en lju dy't wat te fieren hawwe, nei dat labyrint.

It wurdt ús lykas de deis tefoaren wol dúdlik dat der tal fan inisjativen ûntwikkele wurde moatte om sokke *Güter* yn stân te hâlden en dat famyljeleden har bydrage ek leverje moatte.

Wy komme op it grutte hiem by in platte tinkstien lâns. Us gastfrou fertelt dat har skoanheit yn 1941 frijwillich ûnder (militêre) tsjinst gien wie om

syn heitelân tsjin it Russyske gefaar te ferdigenjen. Yn 1942 is er al oan it eastlik front sneuvele, mar ‘syn’ soldaten hawwe ta syn eare dy tinkstien oanbringe litten. Har skoanheit wie rjochtfearlich en moast neffens har neat hawwe fan ‘e grouwélíchheden fan it Hitler-rezjym.

Dan geane wy nei Eckernförde oan de Eastsee dêr’t neffens it reisprogramma de sinten opmakke wurde kinne. Guon dogge dat ek, mar de St.-Nikolai-Kirche út de 13de ieu mei û.o. in prachtich alter út 1640 wurdt ek bewûndere. It is altyd wer geweldich om te sjen hoe’t troch de iuwen hinne generaasjes oan sokke monuminten boud hawwe.

Foar’t wy wer nei Süderlügum geane, ride wy rjochting de Noardsee troch de Köge, in hiel bysûnder ynpoldere lânskip, wylst de waargoaden bytiden foar in fikse bui soargje. De lêste yndike koog dy’t bewenne is, is de Sönke-Nissen-Koog fan 1200 hektare. Sönke Nissen, berne yn Klookris (Klockries) yn 1870, is lykas safolle Friezen om utens gien. As technysk yngenieur hat er yn it begjin fan ‘e 20ste ieu it spoar mei oanlein yn ‘e Dútske koloanjes yn Afrika. Hy soarget dêr dat er rjochten kriget by it eksplorearjen fan ‘e diamantminen en wurdt dêrtroch miljonêr. Yn 1909 komt er yn Dútslân werom, wenne earst yn Berlyn en dan by Hamboarch, mar ferjit syn bertegrûn Noard-Fryslân net. Hy jout jild oan alderhanne projekten en stipet yn ‘e jierren 1924-1926 it yndykjen fan ‘e ‘koog’ (‘keech’, kwelder) dy’t syn namme kriget. De pleatsen yn ‘e Sönke-Nissen-Koog, boud yn ‘e koloniale Afrikaanske styl, drage noch altyd nammen fan ‘e plakken oan it spoar yn Afrika.

De lêste jûn jout sjauffeur Doede Lanting in oargelkonsert yn ‘e Marienkirche fan Süderlügum. Om 1200 hinne is op dat plak al in begjin fan in tsjerke op in sânhichte út de Iistiid. In doopstien dy’t út twa blokken fan granyt bestiet, is noch in oantinken út dy tiid. It alsidige repertoire fan it konsert begjint mei twa *Choralvorspiele* fan Johann Sebastian Bach en einiget mei in boartlike *Fantasie* oer *Am kleinen Bahnhof (mit der ehemaligen Dampfloek nach Sylt)* fan Doede sels. De kollekte fan frijwillige bydragen is foar de tsjerke.

Ofskie en nei hûs troch East-Fryslân

De dei om ôfskie te nimmen is oanbrutsen. Trije leden fan de *Nordfriesische Verein* hawwe de muoite nommen om ús út te swaaien. Eins tryst om te sjen:

twa âlde mantsjes mei in stôk en de warbere ‘Frau Antje’, de foarsitster, dy’t dêr efterbliuwe op it parkearplak ... Op in fraach hoe’t it sit mei de kontakten mei de *Forining for nationale Friiske* antwurdet Antje: “Wir kommen nicht zusammen.” Wat moat men dêrfan tinke? Oft wy dizze Friezen ea wer yn ús Fryslân ferwolkomje kinne? Antje seit earlik: “Es geht nicht mehr, wir sind zu alt.” Mar wy wurde takom jier wer ferwachte!

Dan glydt it lânskip fan greiden, weet- en oare nôtfjilden oan ús foarby. Der binne in protte maisfjilden. Men kriget de yndruk dat hjir ek op grutte skaal besocht wurdt om op in moderne wize enerzjy te winnen troch it grutte tal wynmûnen dy’t rûnom steane, en mei help fan al dy sinnepanielen op ‘e daken. Steane de boeren hjir mear iepen foar nijichheden en binne de subsydzjebetingsten geunstiger as yn ús lân?

It is in hiele toer om de Radbodberg by Dunum (Dünun) yn ‘e omkriten fan (Auerk) Aurich yn East-Fryslân te finen. Einlings komme wy by in tropke beammen, ien fan ‘e plakken dêr’t kening Redbad of Radbod begroeven wêze moat. It is ûnderwilens rûch waar wurden mei hurde wyn en tongerbuien. De Radbod- of Rabbelsberg is in hichte fan sa’n fiif meter heech dêr’t in grutte tegel op leit. As ien fan it selskip mei syn hân dêr efkes oan fielt, hearre wy op datselde stuit in fûle tongerslach. It is grif in warskôging fan de tongergod Donar (Thor) dy’t dêrmei sizze wol dat er dochs de baas bliuwt ...

Sjauffeur Doede moat dêrnei in wier keunststik úthelje om oer hiel smelle dykjes dêr’t grif noch nea in bus riden hat, de wei te finen dy’t ús nei Detern by Lier (Lear/Leer) liedt. As wy yn ‘e *Deterner Krug* genietsje fan de East-Fryske gastfrijens en it lêste mien-skiplike miel, is it bûtendoar needwaar wurden. Letter docht bliken dat it ek yn ús (Westerlauwersk) Fryslân der doe mâl omwei gien is.

Dan komt it lêste ein mei no en dan by de útstap plakken it ôfskie fan reisgenoaten dy’t yn in wike freo-nen wurden binne. Op de fraach yn it fers *Fan it Fryske lân* dy’t de dichter Obe Postma stelt, kinne wy mei him sizze: “Wy binne tein, by Ditmarschen lâns en by Eiderstedt op Noard-Fryslân ta.”

It hawwe rike dagen west, wy witte wer wat mear fan de Fryske lannen, mar der binne noch in tal fragen oerbleaun en wy binne dêr noch lang net útsjoen, dat wy sille dy kant wer ris út moatte ...

Ljouwert, augustus 2012

De teksten fan de ynsprekkers Sytze T. Hiemstra (hjiirûnder), Bertus J. Postma (s. 13) en Geart Benedictus (s. 17-18) op 7 april 2014, gemeentehûs op 'e Jouwer

De kultuerpedagoyske betsjutting fan Frysktalige toponimen

Ik stean hjir benammen as skriuwer fan de **Feriening Frysk Underwiis**, mar bin ek frege troch oaren. Ik wol by dizze ynsprekkerij de klam lizze op de ûnbidich grutte **kultuerpedagoyske** betsjutting fan offisjeel fêststelde Fryske plak- en gemeentenammen yn Fryslân. Dat is yn en bûten de media ûnderbeljochte bleaun. En it is goed dat jimme as Fryske politisy jimme ek bewust binne fan **dát** belang.

Dizze nije fúzjegemeente kin in helder en klear sinjaal ôfjaan dat it mienens is mei it Frysk en mei de gemeentenamme. Soks is net yn jild út te drukken. Beseft men wol dat it Hollânsk ús miljoenen, ja miljarden kostet? Foar benypte, anty-Fryske taalbarbaren, slachtoffers fan ieuwenlange taalûnderdrukking en taalyndoktrinaasje, is in pear ton al tefolle. It hat blykber grutte spoaren neilitten yn harren geast. En har gefoel foar eigenwearde en har selsrespekt djipgeand oantaast.

Ommers, nei 1500 is it, troch frjemde en oarstalige oerhearskers, misrûn mei ús taal. Soks hat laat ta it ynfieren en oplizzen fan Hollânsktalige toponimen. Dy kamen offisjeel op kaarten en yn atlasen telâne. En op buorden en op paadwizers. En dêrtroch yn **learmiddels** en **lesmateriaal** foar ús skoallen. Se soargje derfoar dat de Friezen de eigen nammen sa stadichoan kwytrettsje. En dat de bern op 'en doer net mear witte dat *Sneek* winliken **Snits** is yn it Frysk, en *Harlingen* **Harns** en *Joure De Jouwer*. Dêrmei wurdt ús taalkultuer grutte skea dien.

Om Frysktalige nammen ek foar kommende generaasjes te bewarjen, sille se dus offisjeel fêststeld en hieltiten mar wer brûkt wurde moatte. Dan komme se yn it *amtlik ferkear* en it *rjocht* telâne. En sadwaande yn de media en – dêr giet it my op dit plak om – yn ús **ûnderwiis**.

Ik haw amper wat ta te heakjen oan de stelling fan professor Rob Tielman koartlyn yn de *Ljouwerter Krante* (LC, 22 maart 2014) dat de **taalfrede** yn gefaar komt, as de Friezen op 'en nij opskipe wurde mei Hollânsktalige toponimen. Ik referearje ek oan de oprop fan wethâlder Douwe Willemsma yn deselde krante (LC, 31 maart 2014) dat de Friezen einlings ris **wekker** wurde moatte. Jimme hawwe it allegearre grif lêzen. Dêr hoech ik op dit plak net nochris oerhinne.

De bern sille dus op ús skoallen hooplik anst **De Fryske Marren** of in oare Frysktalige wjergader tsjinkomme yn harren learmiddels en lesmateriaal. En dy mei de takomst ynnimme. Foar wa't it rjocht op eigentalige toponimen net ynskikke wol, binne de kontreien om it **Naarderméer** hinne of de **Loosdrechtse Plâssen** grif oantreklike (wen-)alternativen.

Ik haw der, achte Riedsleden, alle **fertrouwen** yn dat measten fan jimme gjin ûn- en anty-Fryske gemeentenamme hawwe wolle. Jimme binne it dy't de grutte histoaryske en kultuerpedagogyske misstap fan **De Friese Meren** ûngedien meitsje kinne. En troch sa'n beslút wer ynfloed hawwe sille op de nammejouwing yn oare Fryske fúzjegemeenten.

Tankewol.

Sytze T. Hiemstra, skriuwer FFU

Fan Friesche Meeren nei Fryske Marren

Bertus Jans Postma

Feroarings fan ierdrykskundige nammen binne like gewoan as Rink van der Velde syn 'Feroaring fan lucht'. In foarbyld 'ter leeringhe ende vermaek'.

(1). Yn it lêst fan de tachtiger jierren stie de stoarmwyn bolderjend op 'e skoarstiennen fan it Burgumer gemeentehûs. De rie woe fan de namme *Tietjerksteradeel* ôf, de kontra's koene *Tytsjerksteradiel* net útstean. Fiif jier hat de oarloch duorre. De maitiids fan 1992 breiden trije wize hofrjochters der in ein oan. Twa minsken koene yn de nije gemeente net sykhelje, dy emigrearren de gemeentegrins oer nei *Dantumadeel*. Ik wiis it folk, dat yn syn eigen *Fryske Marren* net aardzje kin, op dy mooglikheid fan emigraasje.

(2). Wy hiene lang ferlyn ús eigen marren, *de Snitser Mar* hiet ek echt fan *Snitser Mar*. Doe kamen de autoriteiten mei hêt Sneekermear oan. In jier of trettjin lyn woe it Provinsjehûs ús ús eigen nammen weromjaan, de *Grote Breken* soene wer ús eigen *Grutte Breken* wurde. De 15de fan maart 2006 waarden yn in steategearkomste alle Hollânsktalige wetternammen wer ôfskaft. Gjinien partij - VVD en D66 en Griene Lofts ek net - gjinien steatelid wie der tsjin. De deputearre Mulder bliid as in bern. En hjirre? *Hêt Tjeukemeer* waard wer *dé Tsjûkemar*. En dêr wiene alle trije rieden op 'e Lemmer, yn Balk en op 'e Jouwer it alhiel mei iens.

(3). Neffens it Hânfêst draacht de beskerming fan lytse talen by oan bewarjen en ûntjouwing fan de kulturele rykdom fan *Jerope*. Bypassende ierdrykskundige nammen komme in taal te'n goede. En sa is *Fryske Marren* in boustien foar it kulturele ferskaat yn *Jerope*. Mar in Fryskfjannige, ûnferdraachsume Wyn út 'e Rotsterhaulster hoeke besiket mei syn *Friesche*

Meeren in stik kulturele rykdom ûnderstek te dwaan, oan te taasten, ôf te brekken.

(4). Boargemaster frou Looman hie it oer € 800.000, wethâlder Durksz oer de helte derfan en Cendric oer dêr wer de helte fan. 800.000, 400.000, 200.000, in mjitkundige rige. Elk kin der sels it fjirde bedrach by betinke: € 100.000! Meikoarten!

(5). It hiele spul hjirre is begûn by de man dy't mei *Friesche Meeren* oansetten kaam. Hy moat witten hawwe, dat wy al jierren en jierren dwaande wiene om de Hollânsktalige nammen ôf te skaffen, dat er mei syn *Friesche Meeren* in stik taalstriid útlukke en dat *Fryske Marren* net fergees wêze soe. Hy hat mear as 50.000 minsken it gat baarnd, hy wol mear as 50.000 minsken op 'e blierren sitte litte. Stjoer him de rekken mar ta. Syn namme is Hoornstra.

De sûnde fan Jan Dyksma-en-dy

En no, nei de ‘Nammen, sleauwens en morfine’¹⁹²⁰, is de *Ljouwerter Krante* oan bar. Fóár 1997 hie dy *Hoofdblad van Friesland* yn ‘e kop te stean. Mei de offisjele oergong fan *Friesland* yn *Fryslân* op 1 jannewaris 1997 soe dêrneffens dy kop feroare wurde, miende it CDA-steatelid Piter de Jager doe. It bleau lykwols noch jierren *Hoofdblad van Friesland*. Mar feroaring is dóchs it ienichste dat duorjend is: *Hoofdblad en Friesland* binne weiwurden, de grutte bazen sitte yn Grinzerlân en de kop stiet no *European newspaper of the year* yn. De Ljouwerter is noch wol de foarnaamste krante yn ús lân, mar hoe lang noch?

De LC hat it lêste jier 4,9% beteljende, ‘papieren’, lêzers ferlern en noch 68651 oer. Dêrfoaroer hat it FD yn 2013 197 sokke lêzers wûn en komt no út op 13514 (LC, 8 jannewaris). As dat de kommende jierren sa trochgiet, sille beide kranten oer 14,8 jier, dat is yn oktober fan 2028, mei likernôch 16400 papieren lêzers like grut wêze. Dêrnei kriget it FD yn syn kop te stean *Frysk Deiblêd, Haadkrante fan Fryslân!* En mei de âlde LC dan de namme *Fryslân* ôfsward hawwe, yn en troch it jonge FD bliuwt *Fryslân* bestean, krekt salang as de wyn fan ‘e wolken waait, it gers groeit, de beam bloeit, de sinne optsjocht en de wrâld stiet.

En de oare nammen fan wetter, gemeenten en doarpen? Der waard yn 1989 begjin mei makke yn Tytsjerksteradiel en Boarnsterhim. It LC-begjin wie tige. In Je-

Bertus Jans
Postma

hannes Liuwe Staal fan *Hurdegaryp*, kontra-Fries, FNP-hater yn ieren en sinen en 6 jannewaris 1992 ferstoarn, woe fan gjin *Hurdegaryp* ûnder syn ynstjoerde stikjes witte en de redaksje net fan syn *Hardegarijp*. Staal ferlear de taalslach, de man hie syn lêste lêzersbrief skreaun.

It soe in toer wurde om hieltiten mar wer Twiebaksmerk, Wetterskip, gemeentehuzen, kranten en rykstsjusten derop te wizen, dat yn langer wat mear gefallen de Hollânske beneamings fan doarpen en wetters net mear bestiene. Der soe hast gjin begjinnensein oan wêze. Gâns bestjoerders, amtners en krantelju soene lak oan nammebesluten hawwe. Sisfuswurk. Hjirnei komt de Ljouwerter ûnder it mês.

Earst de LC-direksje mar. Yn de krante fan âldjiersdei stiene fiif siden fol ‘nieuwjaarswensen’. Advertinsjes út ien en itselde doarp stiene byinoar ûnder de fan krantewegen levere plaknamme. Guon nammen leine al in jiermannich yn Wijster: *Beetgumermolen, Berlikum, Damwoude, de Valom, Dronrijp, Menaldum, Rinsumageest, Zwaagwesteinde*. En fan in djoere advertinsje krige iksels fan de NDC-mediagroep de rekken yn *Beetgumermolen*. Dat wie dus dommens óf dwersens of dommens én dwersens.

Nei de direksje is de redaksje oan bar. Oars as yn de tiden fan Jehannes Liuwe Staal, liket der al jierren amper mear beswier te wêzen tsjin in ferâldere plaknamme ûnder in ynstjoerd stik. Yn it jier 2011 haw ik 22 deade doarpsnammen ûnder lêzersbrieven teld, mar der sille grif mear west hawwe – ik krantsje net alle dagen like goed. De nammen wiene wakker ûngelyk oer it

¹⁹Jan Dyksma is redakteur fan de LC, saakkundich op ûnderwiismêd, en wurdt yn de kop fan dit artikel brûkt as pars pro toto. Jan Dyksma-en-dy slacht dus op de hiele krante.

²⁰*Nij Frisia*, jrg. LXIII, maart 2014, s. 13.

lân ferdiel. Fjirtsjin doarpsnammen hearden yn 'e Wâlden thús, trettstjin dêrfan yn Dantumadiel en sân dêr wer fan wiene *Damwoude*, de fjirtsjinde wie *Bergum* (!). In Marten fan Asperen miende, dat er yn *Engelum* wenne. Hans Willems, de krantebaas oer 'Ingezonden' gie oars sels ek net frijút. Op 12 april skreau er yn syn 'Nakomelingen van een joodse koopman' fan *Zwaagwesteinde en Westereinder*.

Yn mear as tweintich jier binne yn de sân gemeenten fan Burgum, Damwâld, Ferwert, Grou, Menaam, Stiens en Wommels 77 frjemdtalige/frjemdstavere plaknammen ôfskaft, trochinoar minder as fjouwer yn 't jier. De nije, dêrfoar yn 't plak, hiene se har by de Ljouwerter samar eigen meitsje kinnen. Mar wol gauris komt jin yn 'e krante noch in deade namme ûnder eagen. Mannich sûnder en sûnderesse haw ik op in ferkearde doarps- of wetternamme wiisd, guon fan harren mear as ien kear. Op 't lêst freget men jin ôf, oft it krantespul in ivich duorjende komeedzje fan fersin óf fan opsetsin is. Likegoed haw ik dochs noch krekt yn 2013 nochris tolve krantelju har sûnden fan de lêste fiif moanne om 'e noas wreau (sjoch tabel). Fan guon krige ik berjocht werom. Der sille grif mear sûnders west hawwe – ik krantsje net alle dagen like goed. De Ingelumer Marten van Asperen

liket by de redaksje tige yn 'e geunst te stean: dy liet syn *Engelum* stean yn de kranten fan 4 febrewaris 2011, 19 july en 6 augustus 2013 en 4 jannewaris 2014. De man hat fan 2010 oant 2014 yn Menameradiel wethâldere. Hy hat yn 2010 yn De Haach besocht om fan de 'nije' gemeentenamme ôf te kommen dy't by riedsbeslút fan 2 april 2009 fêststeld wie. De man is polityk in maat fan Loek Hermans, Ton Hooijmaijers, Jos van Rey, Matthijs Huizing, stik foar stik bûten-de-pôt-pissers.

In bulte kranteberjochten steane gjin skriuwersnammen by. Ik sil se de haadsamler Snijder tastjoere safier't ik se útknipt en bewarre haw. Ferline jier july, augustus – silerstiid fansels – wiene it benammen wetternammen as *Sneekermear*, *Dokkumer EE*, *het Sleattemermar* en *het Tsjûkemar* dy't jin de lêsnocht bedoaren. En yn it jonge jier 2014 wie it fuort alwer fan *Marssum* (08-01, side 4), *Houkesloot* (08-01, side 12) en *Cornjum* (06-01, siden 3 en 18). De GBL-oanfierder yn de Stienzer rie, Reitse Ketellapper, hoegde net yn syn *Koarnjum* te wenjen, likemin as Marten van Asperen yn *Ingelum*. De Ljouwerter liket te bûgen foar riedsnestor en wethâlder, de Ljouwerter liket der aparte regels foar sokken op nei te hâlden.

List fan Sûnders mei har sûnden + mannichsten (2013)

J. Dijkma	Berlikum	06-08
	Grote Wielen	15-08
	Damwoude	16-09
W. Elverdink	Canadameer (7x)	30-08
fr. A. Haga	Veenwouden (2x)	09-09
A. Horjus	Tjonger	07-10
fr. S. van der Horst	Dokkumer Ee	?
	Finkumervart	?
fr. I. Jonker	Eeltjemar	06-08
fr. P. van Kempen	Boalserterfeart	01-08
	Frjentsjerterfeart	01-08
	Berlikum	02-08
	Cornjum	02-08
P. van der Meeren	Goïngarijpster Poelen	09-08
fr. R. Oenema	Slotermeer ¹	17-08
	Fluessen ¹	17-08
K. Pennewaard	Woudfaert	17-10
W. Schrijver	Wouterswoude	04-01 ²
A. Walthaus	Dokkumer Ee	19-08

1. De beide marrennammen steane op in kaart fan de súdwesthoeke by frou Oenema har 'Goed folk'.
2. De iennichste mannichste yn it nije jier (2014).

KAFEE ‘ROMSICHT’ (29)

Eltse lêste freedtejûn fan 'e moanne giet Fetse Friezema nei kafee 'Rom Sicht' om mei de maten Geart Gelyk, Minne Modern en Watse Wetich de tastân yn 'e wrâld yn it algemien en yn Fryslân yn 't bysûnder troch te nimmen.

‘Ik begryp de wrâld net mear’, stint Watse, as de earste konsumpsje noch mar amper op 'e tafel stiet. De oare manlju sjogge him ferheard oan.

‘Wat no,’ reagearret Minne as earste, ‘wurdt de hurde skiif yn dyn holtsje wat minder de lêste tiid?’

Rommert Tjeerdsma

It oansittend laach gnysket dêr wat om, mar Watse batst der fuortdaliks yn. ‘Moatst begripe, neffens de krante wolle se skielk hiel Fryslân fol sette mei dy ôfgrysluk grutte wynmûnen. Hja koenen wol net wiis wêze, it hiele lânskip giet nei de barbysjes, it is dochs gjin gesicht ...’

‘Do hast gelyk,’ seit Geart, ‘dy’t soks betinkt, hat in klap mei de moalpûde hân.’

No binne de mannen alhiel fernuvere, Geart dy’t immen gelyk jout; it is like seldsum as in ko dy’t oan ’t pianospyljen is. Fetse riert betochtsum yn syn gleske mei bearenburch en nimt dan in sunich slokje,

wêrby’t er de eagen heal ticht knypt, as soe de smaaak dan better ta syn rjocht komme.

‘Sterker noch, it leveret ek noch neat op, alteast it mei gjin namme hawwe’, seit er dan. ‘Hja wolle de kommende fyftsjin jier mar leafst sechstich miljard euro, miskien is it ek noch wol mear, ynvestearje yn almachtich hege wynmûnen. Nei’t ik heard haw sa’n twatûzen op it lân en nochris alvehûndert op see. En wat leveret al dy lânskipsfersmoarging lang om let op?’ Hy sjocht de mannen ris op en del oan, mar gjin ien wit sa halje-trawalje in antwurd op dy fraach.

‘No,’ seit Minne op ’t lêst, ‘do seist niis dat it neat opleveret, mar safolle mûnen en dan al dy miljarden, dan sil it dochs wol sa’n tachtich prosint fan alle elektrisiteit opbringe dy’t wy nedich hawwe. Skjinne griene elektrisiteit, wol te ferstean.’

Fetse wachtet efkes en nimt noch in swolchje bearenburch. ‘Net kjel wurde’, seit er dan. ‘It goede antwurd is noch gjin twa prosint. Ien komma njoggen, om krekt te wêzen ...’

De manlju sjogge Fetse mei de mûle yn ’t kier oan. ‘Is dat écht wier,’ stammeret Geart, ‘noch gjin twa prosint opbringst en dêr moat ús hiel lânskip foar nei de soademiters holpen wurde ...?’

‘Ik bin bang fan wol,’ antwurdet Fetse, ‘in ferneamde professor hat it útrekkene en dy man hat der in hiel soad doel oer.’

‘Mar dat raast dochs oan de protters,’ ropt Boate, dy’t it petear efter de taap opheind hat en no mei in

blêd fol nije konsumpsjes oanslofkjen komt. 'Dat is net te leauwen, hoe is soks yn 'e fredesnamme mooglik ...'

Fetse nimt in gleske bearenburch fan it blêd dat Boate him foarhâldt. 'Ik sil besykje om it út te lizzen, it is nochal in yngewikkeld ferhaal.'

'Soks docht my gjin nij,' grommelet Watse, 'ik haw altyd al tocht dat dy rûnten op subsydzje draaie en net op 'e wyn ...'

'Al jierren besykje guon pommeranten ús wiis te meitsjen dat de CO₂-útstjit de ierde te folle opwaarmet', ferfettet Fetse. 'Allegearre panykferhalen, Fryslân soe der ûnderstrûpe, wy soenen omkomme yn de soere rein en folle net genôch fan dy bangmakkerij. Wat der net by ferteld wurdt, is dat it klimaat al ieuwenlang hieltyd feroaret, dat der nei in kâlde rite wer in waarme perioade komt ensafierder. Dy CO₂ draacht der mar in ferhipt bytsje oan by. En no hjit it ynienen dat dy mûnen nedich binne om de útstjit fan CO₂ te ferminderjen. Grutte kul fansels, dy mûnen komme der allinnich omdat der grutte finansjele belangen mei anneks binne. Banken en grutoandielhâlders, de ynternasjonale jildelite, dy't oeral in leppel yn de finansjele brij hat.'

'Wêrom stekke dy lju der dan sa'n stik jild yn,' freget Minne, 'as dat allegearre neat om 'e hakken hat, sa asto seist?'

Fetse moat laitsje en ferslokt him hast yn 'e bearenburch. 'Do tinkst dochs net dat dy lju dat jild sels op 'e tafel lizze? Nee mynhear, dat meie wy meielkoar dwaan, dat neame se belesting.'

'Dus,' ropt Geart, 'as ik it goed begryp, wurdt ús lânskip nei de bliksem holpen en meie wy it sels ek noch betelje! Mar dat sil ús regear dochs nea tastean ...?'

'Ast it no noch net witst,' seit Fetse, 'dan bist wol in bytsje nayf. Politisy binne almeast pionnen fan it grutte jild, do leaust dochs net mear yn mearkes, hoopje ik?'

'No, in moaie boel.' Watse slacht mei de fûst op 'e tafel, sadat syn gleske jonge jenever it mar amper op fuotten hâldt. 'Ús lânskip nei de filistinen, de grutte hearen stekke de gouden aaien yn 'e bûse en wy bliuwe mei de lege doppen sitten!'

'Wêrfan akte,' ropt Boate efter de taap wei, 'mar it is no wol de heechste tiid hearen!'

De Fryske Marren (DFM)

Earst wat oer de saaklike argumintaasje en dan oer de juridyske.

Der is in bulte argewaasje om de nammeferoaring om't it a) skea docht oan it bedriuwslibben oftewol de ekonomy fan DFM en it b) in slompe jild kostet. As men wat ropt moat men it ek bewize, is yn de rjochtspraak in goed útgongspunt. As wy dat prinsipe hjir ek op loslitte, wurdt it dreger. By neisykjen en neifreegjen die bliken dat der gjin wittenskiplik ûndersyk yn ús lân dien is nei de foar- of neidielige gefolgen fan twataligens op it mêd fan de ekonomy. Yn Europeesk ferbân is dat wol dien, mar dan yn grutte halen. Dêr hawwe wy hjir ek neat oan. By eltse plaknammeferoaring nei it Frysk ta (net oarsom) wurdt sein dat it it bedriuwslibben jild kostet. Streekrjocht sil dat net it gefal wêze: ommers bedriuwen sykje yn it generaal net de publisiteit mei de gemeentenamme. It oanlûken fan bedriuwen soe behindere wurde. Wy hawwe wol sjoen dat in plak as Earnewâld opbloeid is nei't Frysktalich wurden is. Yn de fúzjegemeente mei de wurknamme 'De Friese Meren' binne mear bedriuwen fallyt gien as ea earder. Hawwe beide saken mei it Frysk of Hollânsk te krijen? Nee, fansels net. Noch de positive noch de negative effekten binne hurd te meitsjen.

Dan it jild. Dat is yndie in slompe jild. Mar de kosten binne ek heger om't hjir al op definitive beslútfoarming foarútrûn is. Mar eltse fúzje, eltse feroaring kostet tiid en jild. Sjoch mar nei it grutte friksjebudzjet fan DFM fan mear as 8 miljoen euro. Wol is foar my de fraach oft de wjerstân tsjin de Fryske namme no is fanwegen it jild, it Frysk of spylje der noch oare, persoanlike saken? Ik wurd lid fan de aksjegroep 'Freonen' as hja it útjaan fan jild troch de gemeente skerp op alle mêden yn 'e rekken hâlde wolle. Der binne fúzjegemeenten yn ús lân dy't nei de fúzje sels mear minsken yn tsjinst hienen...

Dan de juridyske kant. Us parlemint hat yn ynternasjonale ferdraggen lykas it Ramtferdrach Beskerming Nasjonale Minderheden en it Hânfêst Regionale en Minderheidstalen de rjochten fan de Friezen fêstlein. Nei in lange parlemintêre behanneling (6 jier) binne de Friezen yn 2005 as iennichste nasjonale minderheid erkend mei eigen taalrjochten en in eigen kultuer. Alle partijen yn de Twadde Keamer en Earste Keamer hawwe dat stipe, útsein de SGP yn de TK. En om dy taalrjochten giet it by dizze feroaring fan de gemeentenamme. Ommers, 2 fan de 3 gemeenten hienen al in Fryske namme. Yn dy ferdraggen wurdt it eksplisyt beneamd dat by weryndielingen de taalrjochten net tebekrinne meie. Der komt noch by dat de eardere gemeenten Skarsterlân, Lemsterlân en Gaasterlân-Sleat yn in bestjoersôfspraak mei de provinsje Fryslân oanjûn hawwe dat it Frysk der net

minder op wurde soe. It Frysk is in lytse 200 jier mei syn emansipaasje oan 'e slach. Sa stadichoan komme de rjochten boppe wetter. Rjochten, ek taalrjochten, liene har net foar in referindum. Wy soenen der ek skoof en skande fan sprekke as der sa bygelyks mei de rjochten fan froulju omtyske wurde soe. Foarsitter, ik soe graach sjen dat eltsenien wiis wie mei it Frysk: Hollânsk- en Frysktaligen. Krekt sa as wy bioferskaat in wichtige saak fine, soe dat ek sa wêze moatte mei kulturele diversiteit. De Friezen sette yn de grutte wrâld de finsters iepen, mar wy wolle op ús eigen stek Frysk prate kinne en it ek sjen kinne. Dat rjocht litte Friezen harren net op 'en nij ôfpakke.

Geart Benedictus

(G.B. wie formateur fan de FNP-CDA-koälysje fan DFM)

Runen yn Fryslân, of Fryske runen? (I)

troch Boppo Grimmsma en oerset troch Wolter Jetten

Ynlieding²¹

Runetekens binne hoekige letters dy't brûkt waarden troch de Germaansk pratende folken foar't hja oergongen op it Latynske alfabet. Objekten mei runetekens derop wurde rûnom yn Europa fûn, sa ek yn Fryslân. De earste runetekens ferskynden sawat tusken it jier 50 en 200 nei it begjin fan de jiertelling, en yn dielen fan Sweden waard it runeskrift yn de 19de ieu noch hieltiten brûkt. De opdolde runen út de Fryske grûn binne tusken de 5de en de 9de ieu makke.

It runeskrift is foar 't neist by it begjin fan ús jiertelling betocht, mei in mediterransk alfabet as foarbyld. Dêrneist soe it sa wêze kinne dat beskate runetekens ferbân hâlde mei Oergermaanske symboalen. Eksimpels fan sokke symboalen steane op de sa neamde 'Hällristningar' (ynskripsjes út 'e Brúnstiid op rot-

sen yn Skandinaavje).²² En, sa't de Ingelsen it prachtich sizze kinne, soe it dan in 'home grown' skrift wêze. Yn de rin fan de iuwen binne guon runetekens feroare, soms allinnich de skriuwoarm en soms ek de byhearrende klank. Dêrtroch is der in ferskil tusken de âldste runeset,²³ 'futhark' en de Anglo-Fryske runeset, 'futhorc'.^{24 25}

Objekten mei runetekens binne dus ek yn Fryslân fûn. Binne dy tekens no echt Frysk, en wat foar eigenskippen soenen dêr dan by hearre?

²²Elliott, R.W.V., *Runes: an introduction*, 1980, 64.

²³NB Ik brûk it wurd 'alfabet' net. Dat is ommers de namme foar de letterrigen dy't mei de letters 'A' en 'B' begjinne.

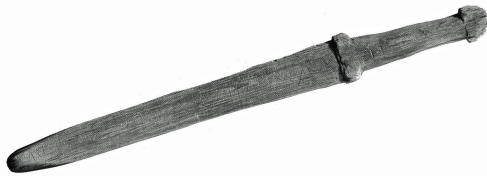
²⁴De runeset út de tiid fan de Wytsingen (fan de 8ste ieu ôf) wurdt it jonge 'futhark' neamd.

²⁵De runesets wurde neamd nei de earste seis tekens, de 'th' út 'futhark' is dêrby it runeteken Þ.

²¹It twadde en lêste part fan dit artikel komt yn *Nij Frisia*, nû. 3, 2014.

1. Fryske runen?

Yn it Fryske terpelân²⁶ binne net in hiele protte runefynsten dien. Hjirûnder steane trije foarbylden:

In 'eed'-swurdsje fan taksushout út de terp fan *Arum*.

De biennen behuzing fan in kaam út de terp fan *Ferwert*.

In trijekantich stêfke út hartshoarn (in amulet?) út *Winaam*.

Binne de runen fan dizze objekten no 'Frysk'? As wy nei de plaknammen sjogge dêr't de fynsten dien binne (*Arum*, *Ferwert* en *Winaam*), dan liket it al sa. In synikus soe dêr mooglik tsjinyn bringe: "Hoe kinst der no wis fan wêze dat dy runetekens kurven binne troch in Fries?" Goed punt, want it is fansels bêst mooglik dat de objekten ymport binne, krekt as mei it Romeinsk ierdewurk, it *Terra Sigillata*, dat ieuwen dêrfoar ek in ymportprodukt wie.

Op it mêd fan de runekunde binne der net in protte wissichheden, mar yn dit gefal binne der fjouwer oanwizings dy't mei-inoar reden genôch binne om sizze te kinnen dat ús Fryske foarâlden dochs wol in eigen skriftkultuer hienen.

Foarst binne de trije niisneamde objekten foarwerpen dy't yn it Fryske terpelân fûn binne.

²⁶It 'Fryske terpelân' rint fan Fryslân oer Grinslân nei East-Fryslân ta.

Twads binne se fan *hout*, *bien* en *hartshoarn*.

It binne lânseigen grûnstoffen en it bewurkjen derfan ta in gebrûksfoarwerp wie net kompleks. De Friezen koenen de niisneamde objekten dus sels meitsje. Der binne gjin yndikaasjes dy't oanjouwe dat de heidenske Friezen houten stokjes en kammen brûkten om in grutte maatskiplike status mei út te drukken. Dat wie wol sa mei objekten as de gouden mantelspjelden, gaspen en swurden.²⁷

Dêrom is it minder plausibel dat der mei simpele objekten fan hout, bien of hartshoarn hannel oer see dreun waard. Soks makket de stelling oannimlik dat de produksje fan dy objekten lokaal wie en gjin ymport út Ingelân of Skandinaavje.²⁸

Treds binne der runetekens mei in bysûnder grafyske foarm, dy't benammen yn it Fryske terpelân fûn wurde. Yn fjouwer ynskripsjes (*Arum*, *Eastum*, *Westeremden A* en *Hamwic*) stiet bygelyks in bysûndere fariant fan de 'a'-rune te lêzen: Ǻ.²⁹

Fjird litte somlike ynskripsjes taalkundige foarmen sjen dy't troch ûndersikers as karakteristyk foar it Aldfrysk sjoen wurde.³⁰ Aldingelsk en Aldfrysk binne twa talen dy't aardich wat oerienkomsten hawwe. Lykwols binne der wol taalkundige ferskillen. In belangryk *ferskil* is de wize wêrop't de klank fan it Aldgermaanske 'ai' en 'au' feroare (dêr fierderop yn it artikel mear oer).³¹

De fjouwer niisneamde oanwizings binne mei-inoar genôch bewiis foar my om sizze te kinnen dat ús heidenske foarâlden yn de iere Midsieuwen in eigen skriftkultuer hienen.³²

²⁷Dêrmei wol ik nê't sizze dat it eed-swurdsje fan *Arum*, de kaam en it amulet gewoane deistige gebrûksfoarwerpen wienen. Krekt net, dat binne trije objekten dy't in bysûnder sosjaal-religieuze funksje hienen by ús heidenske foarâlden.

²⁸Fansels binne der altyd útsûnderings dy't de regel befêstigje. By it Belgyske plak *Amay* is yn in grêffjild in kaam fûn mei dizze ynskripsje mei Fryske runen derop: M̥M̥.

²⁹Omdat dizze fariant foarkomt op fjouwer ferskillende ynskripsjes, mei derfan útgien wurde dat it in fariant fan de 'a'-rune is, en net in misset by it kerven.

³⁰Foarbylden yn: 'Checklist Frisian Runic Inscriptions' troch Tineke Looijenga yn T. Looijenga e.o., *Frisian Runes and Neighbouring Traditions*, 1996.

³¹On the Origin of Anglo-Frisian Runic Innovations' troch Tineke Looijenga yn T. Looijenga e.o., *Frisian Runes and Neighbouring Traditions*, 1996.

³²Dy stelling wurdt net troch eltsenien ûnderskreaun. Dat docht ûnder oaren bliken út it wurk fan de Dútsjer Willy Krogmann: *Zur Frage der friesischen Runeninschriften* út 1953. Hy skriuwt dat de Fryske runerige in fuortsetting is fan it âlde futhark, en dat ûnder Angelsaksyske ynfloed de Ǻ ferfongen waard troch de Ǻ. Der mei neffens Krogmann ek net praat

f	u	th	a	r	k	g	w	h	n	i	j	ī	p
ƿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ
ƿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ
f	u	th	o	r	c	g	w	h	n	i	j	ī	p
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
z	s	t	b	e	m	l	ng	d	o				
ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ				
ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ
x	s	t	b	e	m	l	ng	d	œ	a	æ	y	ea
15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28

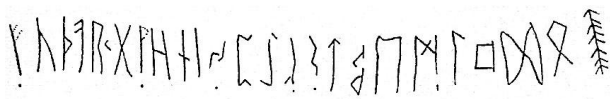
Ferliking fan it Aldgermaanske *futhark* en it Anglo-Fryske *futhorc*.

Yn de kommende haadstikken beskriuw ik earst hoe't de runen fan it *Alde futhark* feroaren yn it *Anglo-Fryske futhorc*. Dêrnei beskriuw ik de skaaimerken fan de 'Fryske' runen.³³ Koartsein, wêrom binne ús runen unyk en wêrom binne se oars as de Skandinavyske, Ingelske en de 'kontinintale' (Frankyske/ Alemannyske/ Beierske) runen?

2. Aldgermaanske *futhark* wurdt it Anglo-Fryske *futhorc*

Sawat om it begjin fan de jiertelling hinne makken de Germanen 24 tekens om de lûden fan it Aldgermaansk³⁴ yn skrift omsette te kinnen. Dy runetekens waarden op in rychje set en de folchoarder ferskilt fan it Latynske alfabet. De namme fan dy runerige komt fan de earste seis tekens: it 'futhark'.

De âldste runerige dy't oerlevere is, stiet op de Kylverstien yn Gotlân yn Sweden, en komt út de fjirde ieu nei de jiertelling.

Futhark op de Kylverstien.

Oer in tiidsrek fan ieuwen feroaren de lûden dy't de Germaanske stammen yn harren taal hienen. De Aldgermaanske runeset foldie langer net mear. Sawol

wurde fan 'Anglo-Fryske' runen (side 28): sa'n Fryske runeset bestie net, wol in Ingelskenien.

³³Yn de taheakke wurdt in oersjoch jûn fan alle runenskripsjes wêrfan't runologen sizze dat se Frysk binne.

³⁴Yn 'e runeliteratuer wurdt 'Aldgermaansk' ek wol it 'Miene Germaansk' (mei it Noardgermaansk, Eastgermaansk en Westgermaansk).

yn Skandinaavje as yn it 'Anglo-Fryske' kultuergebiet (it Noardsee-gebiet) ûntstie in nije runeset dy't de lûdferoarings opheine koe. De nije Skandinavyske rige wurdt it '*jonge futhark*' neamd, de Anglo-Fryske rige hyt it '*Futhorc*'. Gelokkich is de hiele set Anglo-Fryske runen oerlevere op ien objekt. Yn 1857 waard yn de Teems yn Ingelân in swurd fûn mei in inkelsidich slipe limmet; in saneamde 'saks'. Dy *Saks fan Beagnoth* (ek wol de Thames scramasax neamd) stammet út de 9de ieu, en is it ienichste objekt mei de 28 tekens fan de Anglo-Fryske runeset derop. Spitigernôch is der yn it Fryske terpelân noch net sa'n objekt fûn.

Futhorc op de Saks fan Beagnoth.

De 'Anglo-Friezen' makken dus nije *runetekens* en in *nije unike runeset*. De ûntwikkeling dêrfan krige yn de 5de, 6de en 7de ieu syn beslach. Yn de tabel hjirboppe wurde foar de ferliking it Aldgermaanske *futhark* en it Anglo-Fryske *futhorc* ûnder elkoar set (NB Beide sets binne standerdisearre. Fierder yn it ferhaal wurde nijsgjirrige ôfwikings fan dy standert jûn).³⁵

As wy de twa runesets mei-inoar ferlykje, dan binne der trije saken dy't ús fuort opfalle. Foarst hat de Anglo-Fryske runeset mear tekens as de Aldgermaanske. Twads falt de folchoarder fan de ferskillende runen op dy't, oant en mei de 8-rune, lykbleaun is. It tredde dat yn 't each rint, is de foarm

³⁵Ik haw it hjir oer de Fryske runeset fan 28 tekens. Ingelske manuskripten út de 10de ieu litte sjen dat de runeset noch fierder útwreide is mei fiif tekens. Dy fiif runen binne gjin ûnderdiel fan myn ferhaal. It is net plausibel dat se yn de Fryske (heidenske) tradysje fan de runen steane. Se binne ûntstien yn in Ingelsk monastysk fermidden.

fan guon runetekens dy't oars wurden is (*a/o*, *k/c*, *h*, *j*, *s* en *ng*).³⁶

Fan de trije belangrykste lûd- en foarmferskillen tusken it Aldgermaanske *futhark* en it Anglo-Fryske *futhorc* jou ik hjir in krekttere beskriuwing:

- I. De útwreiding fan it tal runetekens fan 24 nei 28. Dy útwreiding is it gefolch fan de winsk fan de Anglo-Friezen om de feroarings fan klankwearden yn tekens út te drukken.
- II. De runen binne allegearre like grut wurden, en de measte tekens hawwe no ien fertikale haadstêf krigen. Dy feroaring is it gefolch fan de winsk om te standardisearjen.
- III. De H-rune kriget twa dwersstrepen ($\mathbb{H} \rightarrow \mathbb{H}$). De reden dêrfan is my net bekend.

De eftergrûn en motiven by dy trije feroarings sille hjirûnder noch wiidweidiger beskreaun wurde.

I. Nije runetekens: fan \mathfrak{f} nei \mathfrak{F} en \mathfrak{h} en \mathfrak{H}

De âlde Germanen hienen de 'a'-klank, en koenen skoan mei ien runeteken (de \mathfrak{f}) ta om dy klank nei teken om te setten. Troch de ieuwen hinne wienen der ferskillende lûdferskowings yn de Aldgermaanske taal, sadat it Aldfrysk en Aldingelsk ûntstean koenen. Yn dy twa nije talen wie de âlde 'a'-klank feroare yn trije nije a-eftige klanken: de 'ā', de 'ae' en 'o'. Dêrneist wie de âlde 'a'-klank yn somlike wurden feroare ta in 'o', en de âlde 'o' feroare yn in nije 'û'/'oe'-klank. De skematyske werjefte fan dy feroaring sjocht der sa út:

âld	nij	nije rune
	a	\mathfrak{F}
a	ae	\mathfrak{f}
	o	\mathfrak{O}
o	oe	\mathfrak{X}

Om de boppesteande nije klankwearden nei tekens omsette te kinnen, moast de Anglo-Fryske runemaster twa nije runen betinke. Dat die er hiel ienfâldich troch de \mathfrak{f} -rune respektivelik ien of twa aksintstrepen

³⁶Sa't men lêze kin, is de ûntjouwing fan it Aldgermaanske *futhark* nei it Anglo-Fryske *futhorc* it gefolch fan klankûntwikkeling yn de taal. Bysûnder is dat de Friezen en de Angelsaksen ien mienskiplike runeset makken, wylst se te krijen hienen mei klankferoarings dy't fan elkoar ferskilden.

te jaan: \mathfrak{f} en \mathfrak{F} . As antwurd op de tiidsfraach oangeande dy ûntwikkeling komme wy út yn de fyfte ieu. De âldste fynst mei de nije \mathfrak{f} -rune is de braktea fan Undley yn Suffolk yn Ingelân. Neffens ûndersikers is dy braktea makke om 475 hinne.³⁷

Krekt as de Anglo-Fryske runeset hjirboppe sjen lit, steane der oan 'e ein fan de rige noch twa nije runen: de \mathfrak{h} en de \mathfrak{H} . Dy steane foar de 'y'- en de 'ea'-klank. De 'y'-rune is nei alle wierskyn ûntstien út de mutaasje fan de 'i'- en de 'u'-klank. De ûntwikkeling fan dy beide runen wie letter as de niisneamde 'a'-feroaring. As plausibel antwurd op de tiidsfraach kin de 7e of 8e ieu neamd wurde.³⁸ Dy twa tekens binne noch net weromfûn yn Fryske runeteksten. Guon runologen tinke dat de Friezen se ek net brûkt hawwe; de klanken fan dy tekens kamen net foar yn it Aldfrysk.³⁹

II. Anglo-Fryske standardisearring fan de runetekens

Yn de iere Midsieuwen hawwe de runemasters yn it Noardseegebiet en yn Skandinaavje in standerdisearring fan de runetekens trochfierd. Se makken de runen like grut, en elts teken soe by kar ien fertikale haadstêf hawwe moatte.

- De âlde 'k' < is lytser as de oare runetekens en hat gjin fertikale haadstêf. Yn de Anglo-Fryske set is dit fraachstik oplost troch it taheakjen fan in dwerspoat oan de haadstêf: \mathfrak{k} .
- De âlde 'j' \mathfrak{S} wie lytser as de oare runen en hie gjin fertikale haadstêf. Dat teken feroaret yn de Anglo-Fryske set yn de: \mathfrak{j} .
- De âlde 's' \mathfrak{S} wurdt troch de Anglo-Friezen oerein set, sadat dy tichter by de winsk fan in fertikale haadstêf komt: \mathfrak{s} .
- De âlde 'ng' \mathfrak{D} wie ek lytser en hie gjin fertikale haadstêf. De ruten foarm krige gjin fertikale stêf, mar waard wol like grut makke as de oare

³⁷'The Origins and Chronology of the 'Anglo-Frisian' additional Runes', D. Parsons yn T. Looijenga e.o., *Frisian Runes and Neighbouring Traditions*, 1996.

³⁸'On the Origin of Anglo-Frisian Runic Innovations', T. Looijenga yn T. Looijenga e.o., *Frisian Runes and Neighbouring Traditions*, 1996.

³⁹'Runica Frisica', A. Quak yn R.H. Bremmer e.o., *Aspects of Old Frisian Philology*, 1990.

runen, troch de linen oan de boppe- en ûnderkant troch te lûken: \mathfrak{X} .

III. Fan \mathfrak{H} nei \mathfrak{H}

De ‘h’-rune krige sawol yn Fryslân⁴⁰ as yn Ingelân⁴¹ twa dwersstrepen ynstee fan ien: $\mathfrak{H} \rightarrow \mathfrak{H}$. Itselde wie earder ek al bard by de saneamde ‘kontinintale’ runeteksten. Dat binne runen út de midden en it suden fan Dútslân, de wengebieten fan de Franken en de Alemannen.⁴²

Omdat de ‘h’-rune mei dûbele dwersstreep as earste yn Dútslân oantroffen wurdt, en dêrnei yn Fryslân en as lêste yn Ingelân, giet de taalkundige Arend Quak derfan út dat de ‘h’ mei de dûbele dwersstreep fan it ‘kontinint’ oer Fryslân yn Ingelân telâne kommen is (mooglik oer de Rijn).⁴³

3. Ferskillen tusken Ingelske en Fryske runen

Oant no ta haw ik de ûntwikkeling beskreaun fan de Aldgermaanske nei de Anglo-Fryske runen. It begryp ‘Anglofrysk’ wurdt troch taalkundigen en runologen brûkt, omdat de Fryske en de Ingelske taal en runen aardich wat opfallende oerienkomsten hawwe. Se prate dêrom ek wol oer in ‘Noardseekultuer’. De grûnslach foar dy oerienkomsten wienen de mienskiplike woartels fan de Ingelsen en de Friezen. Nei de fâl fan it Romeinske Ryk rekke Denemark foar in grut part ûntfolke. Grutte groepen Angelsaksen en Juten teagen fan Denemark nei Ingelân en it Fryske terpelân.⁴⁴ Ingelân waard benammen troch Angelen bewenne, de Juten teagen foar

’t neist nei Fryslân.⁴⁵ Dat lêste soe in ferklearring wêze kinne foar de *ferskillen* tusken de Aldfryske en Aldingelske taal (bygelyks de lûdferskowings fan de Aldgermaanske ‘ai’ en ‘au’).

3.1 Ferskillende lûdferskowings

Neffens runologen litte guon runeteksten taalkundige foarmen sjen, dy’t karakteristyk binne foar it Aldfrysk.⁴⁶ Aldingelsk en Aldfrysk binne twa talen dy’t in protte op elkoar lykje. Lykwols binne der ek ferskillen. Twa wichtige taalkundige ferskillen tusken it Aldingelsk en Aldfrysk binne de saneamde Ingweoanske lûdferskowings fan de Aldgermaanske ‘ai’- en ‘au’-klanken.⁴⁷

Hjirûnder jou ik yn in tabel de ‘ai’- en ‘au’-ferskillen tusken it Aldingelsk en Aldfrysk.

Aldgermaansk	Aldingelsk	Aldfrysk	Frysk
ai (*haima) →	ā (hām)	æ, e (hēm)	hiem
au (*skaun) →	ēa (scēan)	ā (skān)	skjin

In oar wichtich taalferskil tusken it Aldingelsk en Aldfrysk is de feroaring fan it Aldgermaanske einlûd *-az. Dy feroare yn it Aldfrysk yn ‘-u’. Yn it Aldingelsk wurdt it einlûd *-az hielendal wei.

In hiel aardich eksimpel fan in runetekst mei de boppesteande ‘Aldfryske bysûnderheden’ is te finen yn it Britsk Museum te Londen. Dêr leit in gouden munt mei de runetekst ‘*skanomodu*’.⁴⁸ It fynplak fan

⁴⁰De $\mathfrak{Hf} \mathfrak{Mf}$ munt út Harns út de 6de ieu.

⁴¹Yn ‘e 7de ieu.

⁴²Runologen neame dat ‘kontinintale runen’. Op it kontinint datearret de earste \mathfrak{H} út de earste helte fan de 6de ieu.

⁴³A. Quak, *Die friesischen Inschriften im Spiegel Kontinental-Angelsächsischer Wechselbeziehung*, 1994.

⁴⁴De Friezen út de Romeinske tiid binne net deselden as de Friezen út de iere Midsieuwen. Neffens archeologysk ûndersyk wie de bewenningskontinuiteit net sûnder ûnderbrekking. Yn de 3de en 4de ieu wennen der amper noch minsken op de Fryske terpen, mei as djiptepunt it jier 350 n.ú.j. Pas yn de 5de ieu is der sprake fan nije bewenners (sjoch o.û.: E. Taayke, ‘Die einheimische Keramik der nordlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n.Chr.’, 1996, en E. Taayke ‘Onder Franken en Saksen’ yn *De Vrije Fries*, 2000).

⁴⁵De ûndersiker *Elmar Seebold* hat neffens my it desennia âlde mystearje fan de ôfstamming fan de ‘nije Friezen yn de 5de ieu’ oplost. Yn syn paadsljochtsjende artikel: ‘Die Aufgliederung der germanischen Sprachen’ út 2013 (*NOWELE* 66:1) skriuwt er:

“Der Widerstand der ursprünglichen Bevölkerung gegen die Seekrieger [*Saksen*, *BG*] führt vermutlich bei den Friesen (auch den Chamaven) und Chauken zu dem neu auftretenden Stamm der Franken (sozusagen ein Name der Widerstandsbewegung). Die Friesen werden von dieser Zeit an in den Quellen für mehrere Jahrhunderte nicht mehr genannt; sie erscheinen dann wieder – offenbar weil die eutischen [*Jutske*, *BG*] Seekrieger den Namen der Friesen übernommen haben; der Name der Chauken verschwindet von da an für immer aus der Überlieferung.”

⁴⁶Foarbylden yn: ‘Checklist Frisian Runic Inscriptions’ troch Tineke Looijenga, yn T. Looijenga e.o., *Frisian Runes and Neighbouring Traditions*, 1996.

⁴⁷‘On the Origin of Anglo-Frisian Runic Innovations’ troch Tineke Looijenga, yn T. Looijenga e.o., *Frisian Runes and Neighbouring Traditions*, 1996.

⁴⁸De skanomodu-munt wurdt yn it tiidsrek 575-610 datearre.

de munt is net bekend. Eartiids wie der twivel oft de tekst op de munt Aldingelsk of Aldfrysk wie.

Skanomodu-munt.

It wurd ‘*skanomodu*’ wurdt oerset as ‘*skjinne moed*’, en yn it Aldgermaansk is dat **skaunamodaz*. Yn dy ynskripsje is de Aldgermaanske ‘*au*’-klank feroare yn in Aldfryske ‘*ā*’, en it Aldgermaanske einlûd ‘*-az*’ is in Aldfryske ‘*-u*’ wurden. Yn it Aldingelsk hie de runetekst ‘*scēanomod*’ wêze moatten. Ûndersikers sjogge de munt, dy’t yn it Britsk Museum leit en wêrfan’t it fynplak net bekend is, dêrom as in Fryskenien.⁴⁹

Neist de niisneamde lûdferskowings is der noch in tredde ferskil tusken it Aldingelsk en it Aldfrysk: de trânsliteraasje fan de rune **k** is yn it Ingelsk in ‘c’ en yn it Frysk in ‘k’.

⁴⁹‘The Origins and Chronology of the ‘Anglo-Frisian’ additional Runes’, D. Parsons yn T. Looijenga e.o., *Frisian Runes and Neighbouring Traditions*, 1996.

Kolofon

Wy binne wiis mei jo kopij. Dat kinne bydragen wêze op it mêd fan Fryske striid, Fryske literatuer, Fryske skiednis, Frysk ûnderwiis, fersen en ferhalen. Foar it septimbernûmer moat dy ynstjoerd wurde foar 1 augustus.

Samplers: foar kopij op papier, drs. Piter Dykstra, Wykwei 4, 8434 PG WASKEMAR; digitale kopij, abma.g@upcmail.nl Fêste meiwurkers: dr. Bertus Jans Postma, drs. Sytze T. Hiemstra, Ed Knotter en Rommert Tjeerdsma. Korreksje: S.T. Hiemstra en E. Knotter. Opmeitsjen en technyske fersoarging: P. Dykstra.

Einredaksje

dr. Gerben Abma (haadsamler)
Plantage Doklaan
13, 1018 CM AMSTERDAM.

E-post

abma.g@upcmail.nl

Postadres

Jongfryske Mienskip,
Postbus 719,
8440 AS IT HEARRENFEAN.

Webstek

www.jongfryskemienskip.com

E-postadres

jongfryskemienskip@gmail.com

Bankrekken

NL92 INGB 0001 0695 35
op namme fan:
Jongfryske Mienskip, It Hearrenfean

Foto's fan de ynsprekkerij by 'De Fryske Marren' op 7 april op 'e Jouwer. Fan boppen lofts, mei de klok mei: Bernleffers mei spandoek, Bertus Postma oan it wurd, Attie de Jong en har freondinnen, it oerplakte nammeboerd fan it gemeenthûs en (midden) de publike tribune.

